

UDK 811.163.6'367.625

Ada Vidovič Muha

Filozofska fakulteta v Ljubljani

POMENSKI PREPLET GLAGOLOV *IMETI* IN *BITI* – NJUNA JEZIKOVNOSISTEMSKA STILISTIKA

Glagolska primitiva oz. primarna glagola *imeti* in *biti* povezuje izražanje prostorske umeščenosti, pri čemer je lahko le *biti* prostorsko odprt, nedoločen, *imeti* pa veže prostorsko orientacijsko točko na posedovalca (posesorja). – Pomenska analiza temelji na tesni pretvorbeni zvezi med glagoloma *imeti* in *biti*, pri čemer je bil vzet za izhodišče glagol *imeti*. Možne pretvorbene zveze med glagoloma so prek svojilnega pridevnika (P₁), prislovnega določila kraja (P₂) in vse druge, nesvojilne in neprostorske (P₃). Bogata jezikovnosistemska stilistika, ki izhaja iz teh pretvorbenih povezav, temelji na členitvi stavčne povedi po besedilno pogojeni aktualnosti; gre za vprašanje izhodišča – jedra.

Verbal primitives (primary verbs) *imeti* (to have) and *biti* (to be) are related by the expression of spatial location, but only *biti* is spatially open, indefinite, while *imeti* ties the orientation point to the possessor. – The semantic analysis is based on close transformational relation between the verbs *imeti* and *biti*; the point of departure is the verb *imeti*. The possible transformational connections between the two verbs are through possessive adjective (T₁), adverbial of location (T₂), and all others, non-possessive and non-spatial, transformations (T₃). The rich linguo-systemic stylistics, derived from these transformational relationships, is based on analyzing the sentence with respect to sentence perspective, i.e., it involves theme-rheme issues.

1 Glagolske primitive oz. primarne glagole, med katere sodijo *biti*, *imeti* in *delati*¹ (Quirk 1995: 120–132), določa, kot je znano, dejstvo, da jih je slovarsko-pomensko nemogoče členiti, natančneje – ni jih mogoče uvrstiti v širše pojmovno polje; pomensko so torej posplošujoči (ekstenzivni) do najvišje možne mere. Ta (slovarsko)pomenska lastnost jih povezuje z zaimki (pronomni) oz. sami so neke vrste glagolski »zaimki« – proverbi.² Na ravni slovarske ubeseditve pomena je njihova proverbalnost razvidna iz dejstva, da so brez uvrščevalne pomenske sestavine (UPS),³ in kot taki zasedajo skupaj z zaimki vrh pomenske piramide (Vidovič Muha 1988: 27).

¹ Tema prispevka je iz vsebine pomenoslovnega seminarja na slavističnem oddelku štud. l. 1997/98. – Gradivo za razčlenitev je v veliki meri iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika (1970, 1975, 1997, 1985, 1991), dalje SSKJ.

² Proverbalnost *delati* je v jezikoslovju dokazovana tudi z vprašalno dopolnjevalno povedjo tip *Kaj dela? Piše /Spi*. – R. Quirk (1995: 130–135) pri glagolskih primitivih oz. primarnih glagolih, kot jim pravi, *biti* (by), *delati* (do) in *imeti* (have), ki so seveda v določenih skladenjskih okoliščinah polnopomenski, izpostavlja tudi njihovo pomožniško vlogo, ko ti glagoli izražajo samo ali predvsem skladenjske (glagolske) kategorije časa, naklona in načina.

³ S tega vidika so v SSKJ ustrezne razlage glagolov *imeti* in *biti*, ki so brez UPS, uvaja pa jih osebna oblika glagola *izražati*, npr. *imeti* (1) 'izraža, da je kaj osebkova svojina /.../'; pri glagolu *delati* SSKJ sicer navaja UPS, vendar je ta neustrezna glede na vlogo, ki jo sicer mora imeti UPS; zastranitev je dvovrstna: pri pomenu (1) glagol *uporabljati* seveda ne more biti v vlogi UPS, saj sam sodi v pojmovno polje *delati*, na pomenski piramidi se uvršča nižje od glagola *delati*; pri vseh drugih pomenih, torej od

Kot je znano iz besedotvorne teorije, uveljavljene tudi v slovenskem jeziko-slovju, ti glagoli zaradi svoje proverbalnosti predstavljajo pretvorbena vez med dvema temeljnima jezikovnima ravninama – morfemsko in skladenjsko. Glagoli *biti*, *imeti* in *delati* so tisti, ki jih najdemo v skladenjskih podstavah vseh, iz samostalnikov ali pridevnikov izpeljanih glagolov. Povezuje jih torej dejstvo, da se v določenih skladenjskih in pomenskih okoliščinah lahko morfemizirajo, pretvarjajo v obrazilo (obrazilni morfem) tvorjenega glagola (Vidovič Muha 1988: 17–25); gre za vzorce *god-ova-ti* ← *imeti* *god*, *gost-o-besed-i-ti* ← *biti* *gostih* *besed*, *brazd-a-ti* ← *delati* *brazde* oz. *pluž-i-ti* *delati* s plugom.⁴ Zaradi njihovega posplošenega pomena je te glagole v določenih, jezikovnosistemsko predvidljivih skladenjskih in pomenskih okoliščinah mogoče izraziti tudi obrazilno, se pravi (besedotvorno)morfemsko. Tudi ta lastnost jih uvršča med proverbe – glagolske »zaimke«.

Naša pomenska analiza je vezana na pretvorbena tesno povezana glagola *imeti* in *biti*. Merila, ki jih bomo pri tej analizi upoštevali, je mogoče ločiti na tri skupine:

– paradigmatska; gre za upoštevanje medleksemskih pomenskih (pomensko-sestavinskih) povezav tako na ravni enakosti oz. podobnosti – pojavlja se zlasti sopomenskost, deloma še nad- in podpomenskost –, kot tudi pomenske različnosti, predvsem protipomenskosti (Vidovič Muha 1997);

– sintagmatska; kot pomensko relevantna se je izkazala zlasti vezljivost glagola, pri *imeti* npr. eno- in dvezljivost;

– paradigmatsko-sintagmatska; gre zlasti za razvrstitev udeležencev ob glagolu glede na njihove različne slovničnokategorialne lastnosti – pri *imeti* sta se izkazala kot pomensko relevantna zlasti podspol živosti in človeškosti –, in seveda za pretvorbene povezave.

2 Glagola *imeti* in *biti* vsak na svoj način vzpostavljata referenco z istim pojmovnim svetom. Ko gre za izražanje svojilnosti v najširšem smislu, se pravi umestitve, tj. prostorske opredelitve česa (ev. koga) glede na koga (ev. kaj), kot je znano, celo ločujeta slovanske jezike na skupino, ki to pomensko razmerje izraža z *imeti*, npr. slovenščina, in na drugo skupino z *biti*, npr. ruščina; gre za tip *Ima konja : U njego (jest') lošad'* s pomenom nedvoumne svojilnosti 'njegov konj'.⁵ Teorija t. i. lokalizma – po J. Lyonsu (1983: 322–330) hipoteze, da so prostorski izrazi slovnično in pomensko temeljni v primerjavi z različnimi vrstami neprostorskih izrazov –, med drugim gradi na spoznanju, da je pridobitev kake lastnosti, stanja glede na nahajanje v tem stanju v enakem semantičnem razmerju kot pridobitev mesta glede na nahajanje na tem mestu. Tako si je mogoče razlagati tudi dejstvo, da

(2) naprej, pa gre za t. i. krožne razlage, npr. v pomenu (2) frazni glagol 'opravljati delo /.../' , ki je formalna UPS, je dejansko seveda samo sopomenka glagolu *delati* ipd.

⁴ Med skladenjskopodstavne glagole, pretvorljive v obrazilo, sta uvrščena tudi *da(ja)ti* in *posta(ja)ti* (Vidovič Muha 1985 in kasneje): oba glagola sta v SSKJ predstavljena kot proverba, se pravi brez UPS; pomenske razlage uvaja tretjeosebna oblika glagola *izražati* – *izraža /.../*.

⁵ V tem smislu se *imeti* pojavlja kot sopomenski z *biti* + predložni (krajevnost) glagolski morfem, kar je mogoče zapisati *biti* + {*Mk*}.

v mnogih jezikih svojilne konstrukcije strukturno sovpadajo s krajevnimi (Lyons 1975: 403).⁶

Tudi znotraj slovenskega jezikovnega sistema glagola *imeti* in *biti* (z določenimi zadržki) izkazujeta tesno pretvorbno povezavo, zaradi katere nastajajo zanimive jezikovnosistemske stilne variante; te v smislu členitve po aktualnosti vplivajo na obvestilno hierarhizacijo besedila. Sicer pa je pretvorbena povezava med *imeti* in *biti* tipološko trojna:

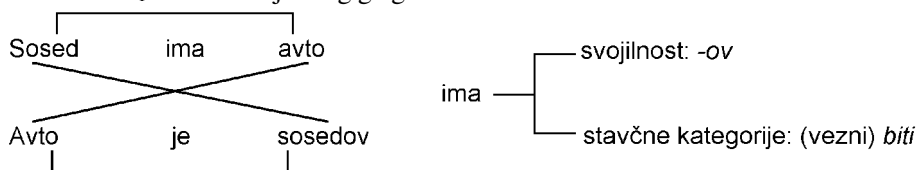
(a) S pretvorbo P₁ bomo označevali tisto spremembo udeleženskih vlog, pri kateri zamenjava glagola *imeti* z glagolom *biti* povzroči v stavku prehod Sam₄ v Sam₁, iz prvotnega Sam₁ pa nastane svojilni rodilnik (R_s) oz. s korakom naprej svojilni pridevnik (Prid_s); drugače: nosilec svojilnosti, posedovalec (imetnik), prvotni Sam₁, postane prek pretvorbe v svojilni rodilnik podstava za svojilni pridevnik, kar je sredstvo svojilnosti, posedovano oz. kar ustvarja svojilno razmerje, pa se pomakne na osebkovo mesto, postane formalno Sam₁:

(1) *Sosed ima avto*

(1_a) *Avto je sosedom*

in iz tega poimenjenje *avto (od) soseda – sosedom avto*.

Pretvorba P₁ z razdelitvijo vlog glagola *imeti*

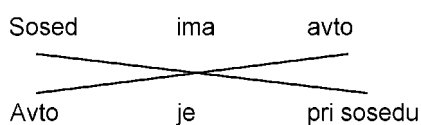

(b) S pretvorbo P₂ bomo označevali tisto spremembo udeleženskih vlog, pri kateri z zamenjavo glagola *imeti* z *biti* prvotni Sam₄, sredstvo svojilnosti, prav tako preide na osebkovo mesto, postane tako Sam₁, prvotni Sam₁ pa postane okoliščina kraja

(1_b) *Avto je pri sosedu*

z dodatnim pričakovanim, ne pa nujnim pomenom lastnine.

Pretvorba P₂

⁶Da ni svojina nič drugega kot umestitev, se pravi prostorska opredelitev česa, v širšem smislu tudi koga glede na koga ev. kaj drugega, so ugotavljali v okviru jezikoslovja že ženevski strukturalisti, med njimi tudi R. F. Mikuš (npr. 1962). O vgrajenosti prostora v kategorialne lastnosti jezika, tudi v svojilnosti prim. P. Piper (1997). – Funkcijska slovnica M. A. K. Hallidaya (1994: 119–138) pa razvršča relacijske procese, določene vedno z razmerjem (relacijo) med dvema entitetama, ločeno glede na okoliščine (*x je pri a*), svojino (*x ima a*) in identifikacijo (*x je a*).

(c) S pretvorbo P₃ bomo označevali vsa druga vstopanja glagola *biti* v prvotno stavčno zgradbo z glagolom *imeti*.

Pri pomenski razčlenitvi glagola *imeti* in pri njegovih pretvorbenih povezavah z *biti* pa je nujno ločiti *imeti* od dveh fraznih glagolov, in sicer *imeti za* in *imeti se*. Pomensko (leksikalno) najzapletenejši je vsekakor *imeti*.

2.1 Glede na pomensko razmerje z glagolom *biti* je glagol *imeti* mogoče ločiti v grobem na vsaj tri temeljne skupine; pomenski poudarek glagola *imeti* je na naslednjih prvinah:

– svojilnost:⁷ med obema glagoloma obstaja *nad- oz. podpomensko razmerje*, če seveda izhajamo iz spoznanja, da svojilnosti po definiciji pripada nahajanje v prostoru; v tem primeru je *imeti* mogoče izraziti z *biti* npr. *pri kom kako* (kot svojina), npr. *Oče ima avto ≤ Pri očetu je avto* (kot njegova lastnina). Glede na vrsto svojilnosti, ki jo lahko izraža glagol *imeti*, je ta polnopomenski, primer zgoraj, ali pomensko oslabljeni tip *Sosed ima brata, Človek ima možgane*; pretvorba P₂ z glagolom *biti* v smislu *nad- oz. podpomenskosti* je zelo abstraktna;

– prostorsko nahajanje; glagola sta prek P₂ v pretvorbeni *sopomenski* povezavi, npr. *Sosed ima (mojo) knjigo – Pri sosedu je (moja) knjiga*;

– pripisovanje lastnosti, stanja ipd. komu/čemu, ko se načeloma kot pomensko vzporedna pojavlja poleg pretvorbe P₁ še pretvorba P₃, npr. *Otrok ima vročino – Otrok je vročičen*, pretvorba P₂ je zelo abstraktna: **Na/Pri otroku je vročina*. O udeležencih, njihovih spremenjenih vlogah kasneje.

Pri naklonskem pomenu med glagoloma načeloma ni pomenske povezave, npr. *Njemu se imaš zahvaliti – Njemu se moraš zahvaliti/Njemu se zahvali. ipd.*

Glagol *imeti* se pojavlja, kot rečeno, tudi z morfemoma *za* in *se*, npr. *To imamo za pospraviti – To moramo pospraviti; Dobro se imej – Želim ti dobro (stanje ipd.)*.

Pritegnitev ustreznih meril predstavljene tri skupine bogato členi.

2.1.1 Za izražanje svojilnosti je glagol *imeti* lahko v dveh vlogah:

(a) polnopomenski, če je dvovezljiv; temeljni skladenjski vzorec: Sam₁ imeti_{os} Sam₄, tip (1):

(b) pomensko oslabljen, če je enovezljiv; skladenjski vzorec: Sam₁ Glag_{os}, pri čemer Glag_{os} → imeti_{os} Sam₄.

Različne možnosti na ravni paradigmatsko-sintagmatskih razmerij, predvsem različne slovničnokategorialne zapolnitve tega skladenjskega vzorca, paradigmatskih (medleksemskih) povezav, zlasti *sopomenskosti*, *protipomenskosti*, *sintagmatskih razmerij*, predvsem različne možnosti poimenjenja, izločijo več skupin svojilnosti.

⁷Na podlagi pomensko-skladenjske razčlenitve svojilnosti (v najširšem smislu), kot jo izražajo različne imenske zveze s svojilnim pridevnikom, je bila ugotovljena prava svojilnost – pridevnik se razvršča ob neglagolski samostalnik –, znotraj nje pa lastninska svojilnost pridevnikov tip *očetov klobuk/občinska stavba*, med nelastninskimi pa sestavna svojilnost tip *ježeve bodica/nožni hrbet*, razmerna svojilnost, in sicer tip *očetov brat* in *otrokov učitelj*; med neprave svojilne sodita tipa *očetovo delo/gamsov skok* in *bolnikova vročina/njegov abonma* (Vidovič Muha 1981).

iz svojilnosti v vrstnost – vrstni, po izvoru svojilni; glagol *imeti* v tem primeru ohranja pomen svojilnosti.

Sam₄ je razvit s kakovostnim pridevnikom:

(4) *Sosed ima nov avto / Imamo nov avto,*

pretvorba P₁: *nov sosedov avto/naš nov avto*;¹² pri pravi svojilnosti je mogoče to zvezo aktualizirati na dva načina, in sicer s prenosom kakovostnega (4_a) ali svojilnega pridevnika (4_b) v povedkovo določilo:

(4_a) *Sosedov avto je nov,*

(4_b) *Nov avto je sosedov;*

odločitev glede stavčne aktualizacije je odvisna od členitve po aktualnosti oz. od tega, kaj je v izhodišču in kaj v jedru (Topolińska 1985). Pretvorbena zveza med (4) in (4_a) oz. (4_b) vzpostavlja med glagoloma *imeti* in *biti* pomensko neenakovredno razmerje: veznost glagola *biti* : polnopomenskost glagola *imeti*; slednji je pač svojilni pomen »uporabil« za pomensko podstavo svojilnega roditelja oz. iz njega nastalega svojilnega pridevnika, skladenjska vloga je ostala glagolu *biti*. – Možna je tudi krajevna (prislovnodoločilna) umestitev posedovanega:

(4_c) *Sosed ima posestvo v hribih,*

pretvorba P₁: *Posestvo v hribih je sosedovo – Sosedovo posestvo je v hribi.*

Posebnost na pretvorbeni ravni se kaže, ko Sam₁ kot osebek zapolnjuje pravna oseba, npr. ustanova ipd.:

(5) *Šola ima velik vrt;*

tudi npr. *Država ima gozdove; Podjetje ima več podružnic;* pretvorjeni R_s tip *vrt (od) šole ← šolski vrt, gozdovi (od) države ← državni gozdovi* itd. in iz njega nastali pridevniki kot *šolski, državni* je mogoče razlagati

(a) kot povezavo s posameznim, se pravi, da je R_s številsko zaznamovan, torej edninski, razlaga pomena je svojilna, enaka kot v primerih zgoraj (svojilni pridevniki na *-ov, -in*), pri čemer pa razvrstitev obrazil *-ski, -ni* ni odvisna od spola motivirajočega samostalnika,

(b) kot povezavo s splošnim (abstraktnim), kar pogojuje nezaznamovanost števila R_s; opraviti imamo s svojilno vrstnostjo.¹³

2.1.1.2 V primerih, ko je glagol *imeti* enovezljiv, je Sam₄ v povedkovem določilu. V tem okviru je mogoče ločiti dva različna tipa svojilnosti.

¹² Razporeditev svojilne pridevniške besede v levem prilastku je različna: če gre za (svojilni) zaimek, je obvezno levo od kakovostnih pridevnikov – *naš nov avto*, če pa je to svojilni pridevnik, je njegovo mesto (načeloma) za kakovostnimi pridevniki – *nov sosedov avto* (Vidovič Muha 1996).

¹³ Pri tipih prilastkov kot *glavberjeva sol, papinov lonec, ariadnina nit, prometejev ogenj, sizifovo delo* ipd. že dejstvo, da jih ne moremo pretvoriti v stavek z glagolom *imeti* v povedku – **Glauber ima sol, *Ariadna ima nit*, oz. da jim taka pretvorba spreminja pomen in jih določa kot prave svojilne, torej *Glauberjeva sol, Ariadnina nit* itd., upravičuje razlago v smislu vrstnega (generičnega) oz. kakovostnega pridevniškega pomena z njemu ustreznim zapisom.

2.1.1.2.1 Razmerna svojilnost:

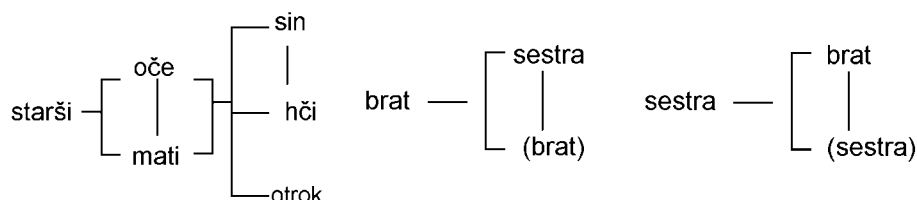
(5) *Sosed ima sestro, brata, očeta, ženo, sestrično, strica (mater) /.../; prijatelja, sošolca /.../.*

Stavčni vzorec: Sam_1 Glag_{os}, $Sam_1 \rightarrow \check{c}+$, Glag_{os} $\rightarrow$ $imeti_{os}$ Sam_4 , $Sam_4 \rightarrow \check{c}+$. Glagol *imeti* izraža vpetost nosilca svojilnosti iz Sam_1 v razmerje z osebo, izraženo s povedkovim določilom: *Sosed* npr. **bratuje*. To razmerje je dvosmerno, kar je mogoče dokazati s posebne vrste pretvorbo (P_3) z glagolom *biti*, pri čemer je formalno ukinjen povzročitelj svojilnega razmerja iz prvotnega stavka (z glagolom *imeti*), izražen s Sam_4 (povedkovo določilo). Dvosmerno razmerje temelji namreč na dopolnjevalni protipomenskosti:¹⁴

(5_a) *Sosed je (že) stric, brat, mož, bratranec, nečak (sin) /.../.*

ker ima nečaka/nečakinjo, sestro/brata, ženo /.../ (očeta/mater – starše) ipd. (brat – sestra/brat; oče/mati, starši – sin, hči; mož – žena; stric/teta – nečak/-inja ipd.).¹⁵

Dopolnjevalne protipomenske povezave

V primeru s kakovostnim pridevnikom razvitega Sam_4

(5_b) *Sosed ima prijaznega brata*

je po pričakovanju mogoča samo predikacija kakovostnega pridevnika: *Sosedov brat je prijazen*.

Nekako blizu rodovnim oz. družinskim razmerjem je tip

(5_c) *Sosed ima prijatelja*,

kjer je mogoče (naključno?) oblikovati protipomenski par *prijatelj – sovražnik*, razmerje pa ni dvosmerno, saj ni smiselna pretvorba **Sosed je prijatelj* (ker ima sovražnika ali obratno). Izstop iz rodovnih (družinskih) razmerij ukinja obvestilno zadostnost (smiselnost) pretvorbe, kot jo izkazuje (5_a): oblikuje se dopolnilni stavčni vzorec: Sam_1 Glag_{os}, Glag_{os} $\rightarrow$ $biti_{os}$ Sam_1 , $Sam_1 \rightarrow Sam R_s/D_s$ oz. $Prid_s Sam$: *Sosed je prijatelj (od) Toneta/Tonetu* oz. *Tonetov prijatelj*.

Pretvorba P_1 : *sosedov brat* $\leftarrow$ *brat (od) soseda*; čeprav R_s izraža povezavo s posameznim in s tem ostaja v svojem izhodiščnem pomenskem okviru, predikacija svojilnega pridevnika v prilastkovem odvisniku ni mogoča: **brat/prijatelj, ki je*

¹⁴ Dopolnjevalnost vključujejo k protipomenskosti npr. J. Lyons (1980: 281–327), J. Filipec (1985: 129–132), A. Vidovič Muha (1997: 7–17).

¹⁵ Posebnost predstavlja razmerje *starši – otrok/otrok – starši*: *Vsak človek ima očeta in mater (starše)*, se pravi *Vsak človek je otrok* (ni pa nujno, da je vsak človek oče/mati), zato je seveda zveza *Sosed ima očeta/mater* in iz tega *Sosed je sin* za razliko od vseh drugih rodovnih povezav tavnološka.

sosedov, in seveda ne v stavku **Brat/Prijatelj je sosedom*, kar potrjuje, da sodi v tem primeru svojilni pridevnik med obvezna (obligatorna) samostalniška dopolnila (Pit'ha 1991). Posebnost oz. omejenost rabe svojilnega pridevnika – ne more preiti v povedkovo določilo, izvira iz pomena jedrnega samostalnika: ta je relacijski – poimenuje različne povezave (razmerja) med ljudmi, kjer predstavljajo razmeroma zaprt sistem prav rodovne (družinske) zveze kot *brat – sestra* ipd. – Vse kaže, da je lahko eden izmed pomembnih meril pomenske oslabiljenosti glagola *imeti* prav ne-celovita izpeljava pretvorbe P_1 : R_s oz. iz njega nastali svojilni pridevnik v primeru, ko gre za poimenjenje stavka s pomožnikom *imeti*, ne more preiti v povedkovo določilo, če naj ohranimo smiselnost (obvestilnost) povedi. Namreč pretvorba P_1 , v katerem je *imeti* polnopomenski (2), omogoča smiselnost povedi kot *Avto je sosedom – sosedom avto*, saj je *lahko* katerikoli avto *sosedom*, medtem ko katerikoli brat (lahko tudi noben brat) *ne more* biti *sosedom*. – Sam_4 v (5) ne more biti v nobenem primeru razvit s svojilnim pridevnikom: **Sosed ima svojega/očetovega brata*.

V primerih, ko Sam_4 poimenuje nosilca poklicne dejavnosti oz. ko razmerje med Sam_1 in Sam_4 izvira iz poklicnosti kot

(5_e) *Sosed ima učitelja, zdravnika*,

ni več nobene možnosti obravnavane pretvorbe P_3 : **Sosed je učitelj, zdravnik* ni več v pomenski zvezi s (5_a).

2.1.1.2.2 Sestavinska svojilnost, lahko tudi delna (partitivna) svojilnost

(6) *Človek ima roke; Jež ima bodice; Hrast ima liste; morda še Celica ima jedro*; Sam_1 → poimenovanje bitja/organizma (človek, žival, rastlina) kot vrstnega (generičnega) pojma – razreda, vrste: *Vsi ljudje, vsi ježi, vsi hrasti imajo /.../*, Sam_4 → poimenovanje sestavine, dela s Sam_1 poimenovane celote – organizma. Glagol *imeti* izraža prisotnost tvornih (konstitutivnih) prvin koga/česa, pri čemer so v primeru obravnavane pomenske zasedenosti Sam_1 deli oz. sestavine različni in seveda tudi poimenovani različno. V bistvu se v povedkovem določilu pojavlja ena (ali več) razpoznavnih lastnosti nosilca (teh) lastnosti, izraženega s Sam_1 . S stališča zgradbe leksikalnega pomena lahko govorimo o predikaciji katere izmed razločevalnih pomenskih sestavin.¹⁶ – Sopomenskost s fraznimi glagoli *biti (sestavljen) iz, biti sestavina – sestavljati oz. biti del* (s preureditvijo udeleženskih vlog) dokazuje, da gre pri vseh primerih obravnavanega tipa za razmerje celota (Sam_1) – del (Sam_4) (Pit'ha 1972): *Človek je sestavljen (tudi) iz rok – (Tudi) roke sestavljajo človeka – Roke so del človeka*;¹⁷ različnost delov, ki sestavljajo celoto, se pri tej sopomenski

¹⁶ Gre za tip ubesedenja leksikalnega pomena, t. i. slovarske razlage, ki temelji na hierarhizaciji pomenskih sestavin (semov) v smislu njihove funkcijske različnosti (Vidovič Muha 1988), npr. *človek* je z uvrščevalno pomensko sestavino (genus proximum) *bitje* uvrščen v višji pojmovni razred, ki ga je potrebno z razločevalnimi pomenskimi sestavinami (differentia specifica) glede na druge prvine, ki tvorijo razred *bitje*, prepoznavno določiti, npr. *človek* je bitje, ki ga določajo npr. (tudi) udje.

¹⁷ Po eni strani prav generičnost pojma, zajetega v Sam_1 , po drugi pa njegova prepoznavna sestavina, izražena s Sam_4 , omogoča pri tem tipu tudi sinekdoho, npr. v zvezi s človekom kot *Možgani zapuščajo državo, pridne roke* ipd.

povezavi pokaže v obveznem dopolnilu Sam₄ navadno v obliki členka *tudi, med drugim* ipd., lahko pa tudi z navedbo vseh delov celote.

Pretvorba P₁: gre za neposredno poimenjenje, se pravi ne prek stavka z veznim *biti*: R_s je dosledno podstava vrstnega svojilnega pridevnika: *človek-ove/(š)ke roke; ježeva bodica; hrastov list – roke (od) človeka; bodica (od) ježa; list (od) hrasta*. Pretvorjeni R_s je glede števila in spola nezaznamovan, zato lahko govorimo, kot rečeno, o vrstnem svojilnem pridevniku;¹⁸ za prenos tega pridevnika v povedkovo določilo, za njegovo predikacijo torej, veljajo spoznanja o načelni neločljivosti leksikaliziranih besednih zvez, kar imenske zveze z vrstnim, tudi vrstnim svojilnim pridevnikom so; ev. zveze *Roke (ki) so človek-ove/(š)ke, Bodica (ki) je ježeva, List (ki) je hrastov* razumemo kot eliptične (Vidovič Muha 1981; 1996). Tudi v tem je temeljna razlika med R_s z ohranjenimi kategorialnimi lastnostmi (število – ednina, spol – moški/ženski, sklon – roditeljnik), ki je vedno podstava svojilnemu pridevniku, in svojilnim roditeljnikom, ki je glede kategorialnih lastnosti nezaznamovan, kot tak pa podstava vrstnemu svojilnemu pridevniku (Vidovič Muha 1996); vendar pa, kot rečeno, le svojilni pridevniki, nastali iz stavkov, kjer je *imeti* polnopomenski, brez zadržkov prehajajo v povedkovo določilo. – Povedkovo določilo (Sam₄) ob ohranjenem pomenu ne more biti razvito s svojilnim pridevnikom.

Izstop iz poimenovanja vrste (Sam₁) v poimenovanje posameznega se zgodi v primeru, ko je Sam₄ razvit s kakovostnim pridevnikom

(6_a) *Ta človek/Sosed ima dolge roke*

s pričakovano preureditvijo udeleženskih vlog: *Sosedove roke so dolge*; stavčna aktualizacija svojilnega pridevnika ni smiselna: **Dolge roke so sosedove*.

Razmerje celota – del se pojavlja tudi v primerih, ko je Sam₁ ž:-

(7) *Tovarna ima dimnik*;

tudi npr. *Šivanka ima uho, Puška ima cev, Hiša ima okna*.

Pretvorjeni pridevniki iz R_s z nezaznamovano kategorijo števila in spola so seveda vrstni svojilni tip *tovarniški dimnik, hišno okno, šivankino uho, puškina cev*. Nosilec (vrstne) svojilnosti (Sam₁) je za razliko od prejšnje skupine rezultat dela: kaj mora *imeti* kaj, če naj bo kot tako prepoznavno, velja za (6); kaj mora *biti* narejeno in – posledično – mora *imeti*, če naj bo kot tako prepoznavno, velja za (7). V obeh tipih, (6) in (7), pa gre za neke vrste povezave z naklonskostjo, z glagolom *morati – mora imeti*: Kaj mora *imeti* kaj, če naj bo kot tako prepoznavno, npr. *Tovarna mora imeti dimnik* (če naj bo tovarna) ipd.

2.1.1.2.3 Posebno skupino, ki bi jo glede na njeno pretvorbo P₁ lahko imenovali samo sestavinska (in ne sestavinska svojilna kot prejšnja), predstavljajo primeri, ko Sam₁ poimenuje celoto, sestavljeno iz količinsko in kakovostno enakih (identičnih)

¹⁸ V tem smislu sta tudi pridevnika *človekovi* in *človeški (možgani)* sopomenska: v obeh primerih gre za izražanje vrstne svojilnosti. – Da gre res poleg svojilnosti še za vrstni (generični) pomen, torej za neke vrste stalne imenske zveze (lekseme), dokazujejo tudi ustrezne zloženke – torej besede –, npr. v nemščini: *Menschengehirn, Fuchsschwanz, Fichtennadel*; imenska zveza s svojilnim pridevnikom seveda ni leksikalizirana, kar spet dokazujejo ustreznice v nemščini, npr. *Grund des Vaters* (Vidovič Muha 1988a).

delov. Tu je mogoče ločiti primere, ki izkazujejo absolutnost (dokončnost) števila sestavin česa od tistih, ki izkazuje naključnost števila teh sestavin; v prvem primeru gre za določenost in s tem nespremenljivost glede na splošno, v drugem določenost in s tem nespremenljivost glede na posamezno:

(8) *Kilometer ima tisoč metrov,*

tudi npr. *Teden ima sedem dni, Dan ima štiriindvajset ur,*

(9) *Hiša ima tri nadstropja,*

tudi npr. *Vrata imajo dve krili, Cesta ima tri pasove.*

Pretvorba P₃:

(8_a) *Kilometer je tisočmetrski,*

tudi *Dan je štiriindvajseturni* ipd. V tem primeru gre pravzaprav za tavnološke relacijske stavke: *Kilometer je enako tisoč metrov – Kilometer se enači s tisoč metri* oz. *(En) kilometer je enako (dolgo – razsežnost) kot tisoč metrov – Kilometer in tisoč metrov sta enaka* (glede na razsežnost) ipd., za razliko od

(9_a) *Hiša je trinadstropna,*

kjer stavek ostaja obvestilni, saj je možna modifikacija npr. *Hiša je lahko tudi* ipd. *trinadstropna*. Tip (9_a) vzpostavlja razmerje tudi z orodnikom kot *hiša s tremi nadstropji*, kar odpira interpretacijo ne v smeri *Hiša na/v kateri so tri nadstropja* kot v pomenski skupini spremstvenosti,¹⁹ ampak v smislu vrste hiše – *trinadstropna hiša* (glede npr. na *dvonadstropno* ipd.). – Lahko povzamemo, da pretvorba P₁ obeh tipov, tako (8) kot (9) ni mogoča v R_s, pač pa v sestavinski R (R_{iz}) in iz njega v vrstni (sestavinski) pridevnik, pri čemer je tip (9) smiseln – *hiša (sestavljena) iz treh nadstropij – trinadstropna hiša*, tip (8) pa tavnološki – *kilometer (sestavljen) iz tisoč metrov – *tisočmetrski kilometer*.²⁰ Tu se vsiljuje kot sopomenka *vsebovati*, npr. *Dan vsebuje štiriindvajset ur*, vendar pa jo izključuje sopomenka *biti sestavljen*: pojem sestavljenosti – kaj iz česa –, izloča pojem vsebovanosti.

2.1.1.2.4 Če imamo pri sestavinski svojilnosti in sestavinskosti opraviti s konstitutivnimi prvinami koga/česa (Sam₁) ali s takšnimi prvinami, ki predstavljajo skupaj z drugimi, številčno in kakovostno enakimi (Sam₄), celoto koga/česa (Sam₁), gre pri obravnavanem tipu za več ali manj naključne prvine (Sam₄) česa (Sam₁). Vendar pa se zdi, da pojav teh prvin vpliva na vrstno členitev oz. oblikovanje (pod)vrst česa; po pretvorbi nastala imenska zveza je vsekakor vrstna:

(10) *Zakon ima določbo:*

pretvorba P₂, kjer gre za čisto krajevnost – nahajanje v prostoru: *V zakonu je 'se nahaja' določba*; tako tudi npr. *Statut ima dopolnilo – V statutu je dopolnilo; Voda ima kalcij – V vodi je kalcij, ev. Knjiga ima sto strani – V knjigi je sto strani.* – Ob posebni pretvorbi P₁ v R_{iz} se pojavlja še pretvorba v mestnik s pomenom nahajanja: *določba (ki je) iz zakona – določba (ki je) v zakonu; kalcij (ki je) iz vode – kalcij (ki*

¹⁹ O spremstvenem pomenu orodnika kot podstave t. i. spremstvenih vrstnih pridevnikov, npr. *prstan z briljantom – na katerem je briljant – briljantni prstan*, prim. A. Vidovič Muha (1981).

²⁰ Sestavinski rodilnik je v podstavi vrstnih pridevnikov, motiviranih tudi s konkretnopomenskimi samostalniki, npr. *pevski zbor* ← zbor iz pevcev ← sestavljen iz pevcev (Vidovič Muha 1981).

je) v *vodi* ipd.; mogoč je tudi vrstni svojilni R tip *določba (od) zakona, kalcij (od) vode*; pretvorba katerega izmed navedenih sklonskih pomenov je v podstavi vrstnega pridevnika: *zakonska določba, vodni kalcij* itd. (Vidovič Muha 1981). – Sopomenka *vsebovati* oz. frazni glagol *imeti v sebi*²¹ vzpostavlja zanimivo pomensko razmerje med *imeti*, ki v primeru sopomenskosti z *vsebovati* z implicitnim povratnoosebim zaimkom *sebi* izraža nahajanje v nosilcu »svojine«, Sam_1 – *biti/imeti v sebi*.²²

2.1.2 Za izražanje opredelitve koga/česa glede na prostor – umeščenost (v prostoru) –, je mogoče do določene mere zasledovati nekatere temeljne, s svojilnostjo vzporedne sintagmatske in paradigmatsko-sintagmatske lastnosti. Tako velja, da je glagol *imeti* dvo- ali enovezljiv oz. Sam_4 je predmet ali povedkovo določilo; kategorija podspola človeško +/- igra enako vlogo kot pri pomenih svojilnosti; pretvorba v svojilni pridevnik (P_1) je vsaj formalno mogoča v primeru, ko Sam_4 ni razvit s svojilno pridevniško besedo; pretvorba P_2 s pričakovano hierarhično preurejenimi udeleženskimi vlogami oz. z njihovim spremenjenim številom je lahko izpeljana dosledno; ev. sopomenka je *pripadati*.

2.1.2.1 Enak skladenjski vzorec kot pri pravi svojilnosti – Sam_1 *imeti*_{os} Sam_4 –, in enako slovničnokategorialno zapolnitev, se pravi $Sam_1 \rightarrow \check{+}$, $Sam_4 \rightarrow \check{-}$ imamo v primerih izražanja *prave prostorskosti*; gre za nahajanja česa pri kom:

(11) *Urednik ima (zanimivo) gradivo*;

pretvorba P_2 : *Pri uredniku je 'se nahaja' (zanimivo) gradivo*; tako še npr. *Imam pero in svinčnik – Pri meni je 'se nahaja' pero in svinčnik; Imaš ključe in denarnico? – So pri tebi ključi in denarnica?*, tudi npr. neke vrste personifikacija Sam_1 *Knjiga ima napake* s pogostejšo pretvorbena varianto *V knjigi so napake*. – Sopomenka glagolu *biti* je *nahajati se*, kar seveda na paradigmatski ravni ločuje obravnavani krajevni pomen glagola *imeti* od prave svojilnosti, kjer se pojavlja, kot smo videli, sopomenka *biti lastnik, posedovati*. – Pretvorba P_2 je ob upoštevanju že predvidene

²¹ Zveza *imeti v sebi* je torej skladenjskopodstavna in glagol *imeti* je pretvorljiv v obrazilo.

²² Ko O. Kunst Gnamuš (1995: 77–82) premišlja, med drugim, o izražanju svojilnih razmerij, je škoda, da ne upošteva že spoznanega tudi v slovenskem prostoru, npr. v zvezi s tipologijo svojilnosti že ugotovljena dejstva na podlagi pomenov rodilnika, tudi svojilnega. Pri razčlenitvi sklonskih pomenov se je posebej rodilnik izkazal kot pomensko izjemno bogat, saj se tudi na ravni pretvorbe v pridevnik potrjuje celo kot homonimni: snovni pridevnik tipa *lipov čaj* nastaja seveda lahko le iz snovnega rodilnika (R_{iz}), ki s svojilnostjo nima nobene zveze, saj je določen s snovnim (neštevnim) samostalnikom; v tem se loči od homonimnega sestavinskega rodilnika (R_{iz}), določenega s števnostjo samostalnika (*pevski zbor* – zbor (sestavljen) iz pevcev). Primere kot *lipov (čaj), borovničev (sok)* je potrebno glede na njihovo pomensko podstavo vzporejati z drugimi snovnimi pridevniki, npr. *kamnita, betonska (ograja)* ipd.; s svojilnostjo ti in podobni primeri, kot rečeno, nimajo nobene zveze in jih je škoda zaradi ev. morfemske homonimije (več ali manj naključne pojavnosti v jeziku) kakorkoli povezovati med seboj; že razvrstitev obrazila *-ov* tudi na podstavo iz samostalnikov ženskega spola (*lip-ov* : *lip-in) onemogoča kakršnekoli asociacije s svojilnostjo oz. s R_s . – Velja omeniti še eno zastranitev: količinske imenske zveze kot (*ena*) *steklenica vina, skodelica kave, vreča moke* je potrebno nasloniti na količinske (števniske) prilastke kot *malo, dosti vina*, kjer se pojavlja v vlogi jedra samo formalni (števni/numerativni) rodilnik z imenovalniško vlogo; s tega vidika je predlagana pomenska podstava *vino je v steklenici* nesprejemljiva: v pomenski podstavi gre namreč za količino (koliko) in ne prostor (kje), torej *Vina je (koliko) malo/ena steklenica* in ne *Vino je (kje) v steklenici* (78).

preureditve udeleženskih vlog sopomenska, kar dokazuje, da gre za nedvoumni krajevni pomen glagola *imeti*.

Sicer pa tako kot pri pravi svojilnosti (2.1.1.1) glagol *imeti* lahko uvrščamo med posledične, npr. *umeščati h komu kaj – umestiti h komu kaj – biti (umeščen) pri kom/biti* 'nahajati se' *pri kom*, kar je enako kot (*Kdo*) *ima kaj*. Skladno s pravo svojilnostjo tudi tu ni relevantno, ali je tisti, ki dejanje opravlja (umešča) oseba, izražena s Sam_1 , ali pa kdo drug (umeščati k sebi/h komu drugemu); v obeh primerih mora biti določevalec prostora, nosilec prostorske orientacijske točke, oseba, izražena s Sam_1 : pri pravi svojilnosti je to posedovalec – določevalec prostora česa v smislu svojilnosti (pri kom kaj kot svojina), tu določevalec prostora česa brez nadaljnje opredelitve.

V določenih okoliščinah je pretvorba P_1 mogoča, zaradi polnopomenskega *imeti* v izhodiščnem stavku tudi s svojilnim pridevnikom v povedkovem določilu oz. s skladijskokategorialno aktualizacijo svojilnosti: *Gradivo je urednikovo ← gradivo (od) urednika ← urednikovo gradivo*. Pretvorba potrjuje uvedne ugotovitve, da sta krajevnost in svojilnost v bistvu neločljiva pojma, da je umestitev koga/česa h komu v nekem smislu vzpostavitev pomembnostne hierarhije, ki se kaže v dejstvu, da kaj pri kom preprosto je ne glede na svojilnost (lastnino, posedovanje).

Temeljna razlika s pomeni svojilnosti izhaja iz dejstva, da je v obravnavanem sklopu predmet (Sam_4) lahko razvit s svojilnim pridevnikom, kar pa onemogoča pretvorbo P_1 (svojilnost) in upravičuje pomensko možnost, ki temelji na pretvorbi P_2 (prostorskost): *Urednik ima pisateljevo/njegovo gradivo – Urednik ima gradivo, ki je pisateljevo/njegovo – Pri uredniku je pisateljevo/njegovo gradivo*;²³ iz tega verjetno zaradi izrazne prekrivnosti pridevnika z različno pomensko interpretacijo »svojilnosti« zelo abstraktna možnost: *Urednikovo gradivo je pisateljevo/njegovo*.

V stavčni strukturi z glagolom *imeti* je pogosto še prislovno določilo kraja. Tudi tu glagol *imeti* vstopa v pretvorbena zvezo P_3 z *biti* 'nahajati se'. Gre za povezanost koga s čim, ki je na določenem mestu:

(13) *Otrok ima mizo pri oknu;*

možni sta dve pretvorbi, P_1 z veznim *biti*

(13_a) *Miza pri oknu je otrokova,*

in P_3 s polnopomenskim *biti*

(13_b) *Otrokova miza je pri oknu.*

Da pomenski poudarek – jedro s stališča členitve po aktualnosti – ni na svojilnosti oz. da je ta nerelevantna, dokazuje zanikanje glagola *imeti*:

(13_c) *Otrok je imel mizo pri oknu, pa je nima več (tam),*

²³ V obravnavanih primerih je umeščenost v prostor na podlagi prave svojilnosti – *biti* pri kom kot svojina – prvotnejša od prostorske umeščenosti (brez prvine svojilnosti): *Pisatelj je imel gradivo, ki ga je dal uredniku*, zato je mogoče (časovno) zaporedje: *Urednik ima pisateljevo gradivo*, in ne obratno: **Pisatelj ima urednikovo gradivo*, če seveda ostajamo na ravni izhodiščne pomenskosti; tudi možnost *Pisatelj ima (svoje) gradivo pri uredniku* je pogojena z izhodiščno svojilnostno umestitvijo gradiva (pri pisatelju).

ampak jo ima kje drugje; *Ključke sem imel v žepu, pa jih nimam več (tam)*, se pravi v *žepu*, sicer *jih imam še*; P₁: *Moji ključki so bili v žepu, pa jih ni več (tam)*, kar seveda pomeni samo, da nečesa (ključev) ni (več), se ne nahaja več na pričakovanem mestu. Temeljna orientacijska točka česa (*mize*) v prostoru (*pri otroku – otrokova*) je tu še natančneje določena (*pri oknu*). Zanikanje je pokazalo, da je prav na tej natančnejši prostorski določitvi pomenski poudarek, da je skratka ta pri členitvi po aktualnosti jedro (rema); tako še npr. *Sosed ima avto pred hišo*; *Knjige ima na mizi*; *Sabljo ima ob boku*; *Država ima industrijo na severu*.

Možnost razvrstitve svojilnega pridevnika (13_e) ali pa povratnosvojilnega zaimka pred Sam₄ (13_a) dokazuje, da glagol *imeti* v obravnavanih primerih izkazuje v izhodišču prostorsko umeščenost:

(13_e) *Sosed ima očetov avto pred hišo*;

(13_a) *Sosed ima svoj avto pred hišo*;

ne glede na to, da je pridevnik *očetov* v zvezi *očetov avto* lahko tudi vrstni (iz)svojilni (po izvoru (od) očeta, prim. pogl. 2.1.1.1), ostaja možnost njegove interpretacije predvsem v smislu prave svojilnosti – *torej (od) očeta*; šele povratnosvojilni zaimek *svoj* ukinja druge interpretacijske možnosti oz. upravičuje interpretacijo svojilnega pridevnika *soseдов* v smislu prave svojilnosti. Tu seveda deluje tudi pomenska zapolnitev prislovnega določila kraja iz izhodiščnega stavčnega vzorca: če je v tej vlogi samostalnik z oznako č+, ki določa Sam₁ kot svojo prostorsko orientacijo, npr. *Sosed ima (očetov) avto pri bratu*, je nerazumljiva pretvorba Sam₁ v smislu krajevnosti (P₂), npr. **(Očetov) avto pri sosedu je pri bratu*; tu torej samo *soseдов (očetov) avto je pri (njegovem) bratu*. Sicer pa je glagol *imeti* v povedku obravnavanih stavkov, kot rečeno, v vlogi čistega prostorskega umeščanja:

(13_e) *Pri sosedu je očetov avto pred hišo*.

(Prim. še 2.1.3.2.2.)

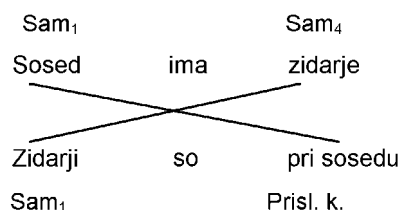
2.1.2.2 Na sintagmatski in deloma paradigmatško-sintagmatski ravni se pojavlja vzporedno z razmerno svojilnostjo t. i. *razmerna prostorskost*; Sam₄ → č+; kot pri prostorski sploh je tudi tu aktualna predvsem pretvorba P₂:

(12) *Sosed ima zidarje*;

pretvorba P₂: *Pri sosedu so 'se nahajajo' zidarji*; tudi npr. *(Jutri) bomo imeli goste – (Jutri) bodo pri nas gostje*; ev. *Vlomilca že imajo – Vlomilec je že pri njih*.²⁴ – Tudi Sam₄ je ev. lahko razvit s svojilnim pridevnikom: *Sosed ima (tudi) našega gosta – Pri sosedu je (tudi) naš gost*, kar seveda dokončno onemogoči pretvorbo P₁. Odpade možnost vzpostavitve (prek glagola *biti*) dopolnjevalne protipomenskosti, značilne za jedro pomensko skupino razmerne svojilnosti, za rodovna (družinska) razmerja.

²⁴Tu seveda tudi možnost razlage v smislu izpusta: *Vlomilca imajo že prijeteга – Vlomilca so že prijeli*. (Prim. 2.1.3.2.1).

Preureditev udeleženskih vlog

Na splošno velja poudariti, da je glagol *imeti*, ko izraža pomen prostorskosti (v ožjem smislu) glede na pomen svojilnosti določen z možnostjo razvrstitve svojilne pridevniške besede pred posedovano (v širšem smislu, dejansko umeščano), pred Sam₄ torej: ker ima v tem primeru posedovano že posedovalca, lahko glagol izloči le tistega, ki je prostorska orientacijska točka, izražena s Sam₁.

Samo na videz gre za podobnost z obravnavano skupino v primeru, ko imamo opraviti splošnim nosilcem svojilnosti oz. splošnim posedovalcem (Sam₁ – osebkom):

(14) *V trgovini imajo češnje;*

pretvorba osebkov v svojilni pridevnik *Njihove češnje so v trgovini* je obvestilno zavajajoča: dejansko ne pomeni, da so njihove češnje v trgovini, ampak da v trgovini imajo 'prodajajo' češnje oz. *V trgovini imajo češnje (namenjene) za prodajo/naprodaj* – glagol *imeti* za pa seveda izraža (tudi) namembnost (prim. 2.1.5.1). V smislu členitve besedila po aktualnosti je z glagolom *biti* mogoče preurediti udeležence samo z izpustom splošnega nosilca svojilnosti: *Trgovina ima češnje* (za prodajo/ naprodaj) oz. *V trgovini prodajajo češnje*.

V obravnavanih zgledih se potrjujejo uvodne ugotovitve, da je svojina v najširšem smislu samo varianta prostorskega razmerja, lahko celo čista prostorskost, torej *imeti* 'biti pri', pri čemer je 'biti pri', kot bomo videli, lahko tudi abstraktni (metaforični). V tem smislu je torej nujno ločiti med pravo svojilnostjo (2.1.1.1), lastništvom, in vsemi drugimi tipi svojilnosti (Kořenský 1972).

2.1.3 Glagol *imeti* skupaj s povedkovim določilom, povedek torej, zapolnjuje pojem svojilnosti z različnimi lastnostmi, stanji, dejanji ipd., vezanimi na nosilca svojilnosti (Sam₁).²⁵ Ta zapolnitev je lahko pogojena z nosilcem samim, je z njim neposredno povezana, npr. *Ima brado, sto kilogramov*, ali pa je možna prek stanja (po opravljenem dejanju) oz. posredno (pretvorbena) prepoznavnega dejanja v zvezi s tem, kar izraža povedkovo določilo (Sam₄), npr. *Otrok ima (napisano) nalogo*.

2.1.3.1 Predvsem na podlagi pomenske zapolnitve Sam₄ in iz tega izvirajočih pretvorbentnih možnosti je v primeru, ko je zapolnitev svojilnosti (lastnost, stanje, dejanje) neposredno povezana z nosilcem svojilnosti, v grobem mogoče ločiti nekaj temeljnih skupin.

²⁵ Tu je seveda svojilnost razumljena v najširšem smislu – kot uvrstitev, pripisovanje česa komu.

2.1.3.1.1 Kot lastnost nosilca (Sam_1) se pojavlja njegov (materialni) dodatek (Sam_4); $Sam_1 \rightarrow \check{c}+$. Skupina je še posebej določena z dejstvom, da sploh ne prenese pretvorbe P_1 (R_s in iz njega nastali svojilni pridevnik). Neke vrste sopomenka je glagol *nositi*, ki pa izraža glede na *imeti* aktivno razmerje nosilca v zvezi s tem dodatkom:

(15) *Sosed ima očala*;

(delno) sopomensko: *Sosed nosi očala*; tako tudi npr. *Ima periko, slušni aparat, protezo* ipd.; gre za primere, ko Sam_4 poimenuje take vrste dodatek, ki se pojavlja kot neke vrste trajna lastnost nosilca. Vsaj hipotetično se tu odpira pretvorba P_3 : *Sosed je *očalast* ipd. Prenos svojilnega pridevnika po pretvorbi P_1 v povedkovo določilo tip *Očala so sosedova – sosedova očala*, spreminja pomen glagola *imeti* v pravo svojilnost.

Posebno skupino v tem okviru predstavljajo primeri, ko se kot predmet svojilnosti (Sam_4) pojavljajo različne vrste oblačil:

(16) *Ima krilo in škornje; Ima ruto, klobuk*.

Kot sopomenka glagolu *imeti* in po ev. pretvorbi P_2 tudi glagolu *biti* (*na*) – *Na njej je /.../* –, se pojavlja (*biti*) *oblečen* (*v*), *obut* (*v*), *pokrit* (*z/s*):

(16_a) *Oblečena je v (dolgo) krilo, obuta v škornje, pokrita z ruto, klobukom*;

Vse tri predstavljene sopomenke odpirajo sopomensko razmerje še s fraznim glagolom *imeti na sebi* – **nasebovati* (vzporedno z *imeti v sebi* – *vsebovati*):

(16_b) *Na sebi ima krilo, škornje in ruto*.

Tu se pojavlja še zanimivo razmerje, ki ga aktualizirata *imeti* : *imeti na sebi*: v prvem primeru lahko interpretiramo *imeti* kot trajnejšo danost, sopomenke *oblači se*, *obuva se*, *pokriva se* izražajo (lahko) časovno nezaznamovanost; pri *imeti na sebi* pa gre prvenstveno za stanje, skladno s trenutkom govorjenja, sopomensko *oblečena je* (*v*), *obuta je* (*v*), *pokrita je* (*z/s*); v obeh primerih je sopomenka *nositi*. Pretvorba P_1 potisne obravnavane primere med pravo svojilnost: *Očala, krilo so njena – njena očala, krilo*.

2.1.3.1.2 V vlogi osebk – Sam_1 – je nosilec lastnosti, stanja; $Sam_1 \rightarrow \check{c}+$, ev. $\check{c}-$; gre torej za pomen lastnosti:

(17) *Sosed ima brado, brke*;

ob pričakovani pretvorbi P_1 – *sosedova brada, brki*, je pretvorba P_3 *biti* + lastnostni (kakovostni) pridevnik: *Sosed je bradat, brkat – bradat, brkat* *sosed*. *Sosed ima izkušnje – sosedove izkušnje – Sosed je izkušen*; *Sosed ima visoko izobrazbo, ugled, veljavo, srečo*; *Je visoko izobražen /.../*; tudi (redkeje): *Dokument ima (velik) pomen – pomen (od) dokumenta*; *Dokument je pomemben – pomemben dokument*, *Jeklo ima trdnost – trdnost (od) jekla*; *Jeklo je trdno – trdno jeklo*.

Sem lahko uvrstimo potencialni kakovostni rodilnik, kot je znano, vedno s pomenom lastnosti organizmov: nastal je s pretvorbo ustrezno razvitega Sam_4 :

(17_a) *Ima dolge lase, črne oči*,

Je dolgih las – dolgotas, črnih oči – črnook; njegovi dolgi lasje, črne oči. Možna je tudi aktualizacija kakovostnorodilniške zveze – kakovostni pridevnik postane povedkovo določilo: *Njegovi lasje so dolgi, Njegove oči so črne.*

Kot poseben tip lahko obravnavamo izražanje prostorske, časovne in težnostne lastnosti koga/česa:

(17_b) *Ima petdeset let, sto kilogramov, dva metra;*

iz povedkovega določila dobimo pri pretvorbi P₃ zloženke tipa *Je petdesetleten, stokilogramski, dvometrski*: v prvem primeru gre za časovno razsežnost – sopomenka *biti star*, v naslednjem za prostorski razsežnosti – sopomenki *tehtati in meriti* kot *biti težek, velik/visok* ipd.²⁶ *Star je petdeset let, tehta sto kilogramov in meri dva metra* (v višino); tako še: *Zaboj ima vsaj pet metrov; Krava ima tristo kilogramov* ipd. – Pretvorba P₁ na ravni predikacije svojilnega pridevnika ni mogoča: **Brada je sosedova, *Črne oči so njene.*

2.1.3.1.3 V vlogi Sam₁ – osebk – je nosilec časovno omejenega, npr. posledičnega stanja, (potencialnega) dogajanja. Glede na izvor povzročitelja ločimo dve skupini.

2.1.3.1.3.1 Povzročitelj ni izražen oz. ni relevanten:

(18) *Bolnik ima vročino,*

čemur ustreza pretvorba P₁ *bolnikova vročina*. Pretvorba P₃ spravi na površje posledičnost stanja nosilca (Sam₁ – osebk): *Bolnik ima vročino* in zato *Je vročičen*; tako tudi: *Imam abonma – Sem aboniran*; ev. tudi *Imamo mir, svobodo – Smo v miru, svobodni/Smo *mirni, svobodni*. Pri izglagolskem Sam₄ je Sam₁ mogoče razlagati kot nosilca stanja ali kot vršilca dejanja, odvisno od pretvorbe, ki jo določa (so)besedilo: *Ima skrbi – Je zaskrbljen, v skrbeh / Skrbi ga; Ima dobiček, izgubo, Je v dobičku, izgubi / Dobiva, Izgublja*. – Pri P₁ ni mogoča aktualizacija svojilnega pridevnika v smislu njegove rabe v povedkovem določilu: **Vročina je bolnikova oz. *vročina, ki je bolnikova.*

Glagol *imeti*, kot rečeno, lahko izraža tudi aktualno dogajanje, ki postane površinsko razvidno šele s pretvorbo:

(19) *Ima predavanje, govor, nastop;*

pretvorba P₃: *Predava, govori, nastopa; Ima delo – Dela;*²⁷ *Kosilo bomo imeli v hotelu – Kosili bomo v hotelu; Ima god – Goduje; Ima rojstni dan* – (pretvorjeno jezikovnosistemsko mesto je prazno); *Plavalec ima uspehe – Plavalec uspeva.*

2.1.3.1.3.2 Povzročitelj stanja oz. dejanja je zunaj Sam₁ – osebk in je vsaj posredno razviden;

²⁶ Konkretno razsežnost izražajo merni pridevniki vedno s tistim izrazom iz protipomenskega para, npr. *globok – plitev*, ki poimenuje lastnost, večjo od povprečja; v tej vlogi so seveda nezaznamovani s stališča izražanja vrste razsežnosti (večje od povprečja), npr. *globok dva centimetra/pet metrov* ipd. (Vidovič Muha 1981).

²⁷ Omenjene zglede je mogoče razumeti tudi v smislu besedotvornega pomena rezultata dejanja s pretvorbo P₁ kot npr. *Delo je sosedovo – sosedovo delo*. V tem smislu je bila razumljena tudi t. i. dejanjska/stanjska svojilnost, predstavljena v razpravah A. Vidovič Muha (npr. 1981 in kasneje).

(20) *Sosed ima štipendijo, plačo, kredit;*

glagola kot *prejemati, dobivati* sta na videz sopomenska, dejansko pa gre za razmerje vzroka in posledice: *dobivati, prejemati* in zato *imeti*. – Pri pretvorbi P₃ imamo opraviti s tipičnim razmerjem med trpnikom in tvornikom; pretvorba P₃:

(20_a) *Sosed je štipendiran, plačevan, kreditiran,*

kar dejansko pomeni *Soseda štipendirajo, plačujejo, kreditirajo*. Če je torej potrebno, lahko s formalnim ali vsebinskim (opisnim) trpnikom – tip z glagolom *imeti* – členimo poved (v okviru besedila seveda) po aktualnosti in (po pričakovanju) izločimo vršilca dejanja kot v zgornjih primerih oz. ga potisnemo na stransko mesto kot

(21) *Država ima podporo naprednega sveta*

Država je podpirana (od naprednega sveta) – Državo podpira napredni svet; Ima razumevanje družine – Družina ga razume. – Pojasnilo potrebuje primer

(22) *Ima naše simpatije,*

kjer pretvorba P₃ zaradi glagola *simpatizirati* preuredi udeležence tako, da nosilec izvora dejanja, izražen (prek R_s) s svojilnim zaimkom *naš*, postane po pretvorbi vršilec dejanja v zvezi s kom: *(Mi) simpatiziramo z njim.*

2.1.3.2 Kot rečeno, glagol *imeti* skupaj s povedkovim določilom zapolnjuje pojem svojilnosti posredno, prek pretvorbene razvidnega opravljenega dejanja oz. dejanja samega, ki ga v zvezi s čim opravi kdo, ne nujno nosilec tovrstne svojilnosti Sam₁. – Sam₄ v povedkovem določilu je obvezno razvit; glede na to, ali je ob Sam₄ deležnik oz. pridevnik stanja ali pa gre za prislovno določilo, je mogoče ločiti dve temeljni skupini.

2.1.3.2.1 Posledično stanje glede na opravljeno dejanje v zvezi s čim (Sam₄) izražajo primeri kot

(23) *Otrok ima napisano nalogo;*

pretvorba P₁ in P₃: *Otrokova naloga je napisana*, vendar, če smo natančni, ne glede na to, kdo je opravil dejanje; lahko torej: *Otrok je napisal nalogo* ali *Otroku so napisali nalogo* – vršilec dejanja je lahko otrok ali kdo drug, kar pa ni relevantno: delo, ki vzpostavlja razmerje med *otrokom* in *nalogo*, je opravljeno, kot smo videli, lahko tudi posredno. – Deležnik stanja je lahko tudi izpuščen:

(23_a) *Direktorja že imajo,*

Imam žiroračun ipd., kar je mogoče razumeti *Direktorja že imajo* npr. *izvoljenega*,²⁸ *Imam odprt žiroračun*. V teh primerih, kot rečeno, izraža glagol *imeti* stanje po konkretnem dejanju: *Direktorja so izvolili (in sedaj) ga imajo (izvoljenega)* oz. če uporabimo pretvorbo P₃ in s tem po aktualnosti členimo poved drugače: *(Njihov) direktor je izvoljen* ipd.

Potrebno je omeniti še stavke kot:

(24) *Sosed ima avto (že) prodan, vplačan, kupljen, razbit.*

²⁸Ob tem primeru se ponuja tudi drugačna razlaga: *Direktorja imajo* – Pri njih je 'se nahaja' direktor, kar uvršča zgled v skupino 2.1.2.1.

Po pretvorbi P₁ in P₃ dobimo stavek *Sosedov avto je prodan* itd.; nerelevantno je, ali je to stanje posledica dejanja nosilca svojilnosti (Sam₁) – *Sosed je prodal svoj avto* – ali pa koga drugega – *Sosedov avto so prodali*. Glagol *imeti* izraža lahko le stanje, posledično glede na konkretno dejanje; tako tudi npr. *Knjigo ima prebrano, Sobo ima pospravljeno* ipd. – V ta okvir lahko uvrstimo še

(24_a) *Sosed ima avto popravljan/v popravilu,*

kjer pa gre vsaj na prevorbeni ravni za razmerje med tvornikom in trpnikom; pretvorba P₁ in P₃: *Sosedov avto popravljajo – Sosedov avto je popravljan* in kot varianta slednjega (24_a). – Pogosti so tudi primeri, ko je v osebk (Sam₁) poimenovanje osebe, Sam₄ izraža sestavino (človekovega) organizma (prim. pogl. 2.1.1.2.2), pridevnik pa npr. njegovo lastnost, (posledično) stanje ipd.:²⁹

(24_b) *Oči ima odprte:*

pretvorba P₁: *Njegove oči so odprte*; tako še npr.: *Nos ima rdeč, Obraz ima zabuhel, Oči ima hudobne, Noge ima bose, Roke ima krvave, tudi Glavo ima polno idej* ipd. – V okvir povedkovega dopolnika sodijo tudi primeri kot *Ženo ima bolno, Otroke ima pridne, Avto ima nov* ipd.

2.1.3.2.2 Poseben tip predstavljajo primeri, ko prek Sam₄ Sam₁ (implicitno) opravlja dejanje v zvezi s Sam₄ – posredno je Sam₁ vršilec dejanja, Sam₄ prizadeti z dejanjem:

(24) *Sosed ima študenta na hrani, stanovanju;*

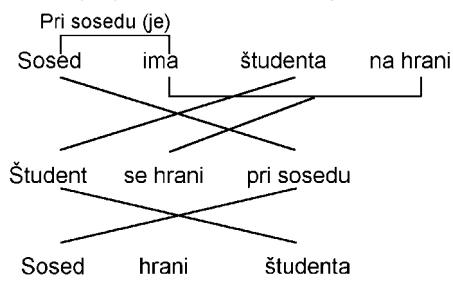
glagol *imeti* se vsebinsko lahko ohranja prek globinske prostorske (umestitvene) vloge prvotnega Sam₁, razvidno dejansko iz pretvorbe P₂:

(24_a) *Pri sosеду je študent na hrani, stanovanju,*

(24_b) *Pri sosеду se hrani, stanuje študent,*

kar pa dovoljuje (kot nenujno) prehod Sam₁ iz prvotnega nosilca dejavnosti v zvezi s kom (sosed – študent) prek nosilca okoliščin te dejavnosti (pri sosеду) v (aktivnega) vršilca dejanja.

Preurejanje udeleženskih vlog

²⁹J. Kačala (1971: 209–211) uvršča obravnavani tip med povedkova dopolnila, določena z dejstvom, da so mogoča ob glagolih, ki so pomensko oslabljeni – pomožniški; povedkov prilastek je seveda le ob polnopomenskih glagolih. – Povedkov prilastek ločuje od povedkovega dopolnilnika glede na polnopomenskost oz. pomožniškost glagola v povedku tudi B. Pogorelec (1972). Zgledi iz obravnavanega pomenskega okvira so iz navedenega Kačalovega dela.

2.1.4 Glagol *imeti* je lahko tudi naklonski. Izraža:

(a) možnost dejanja:

(25) *Ta pa ima s čim plačati,*

kar pomeni *Ta pa lahko plača*; tako še npr.: *Ima se kam umakniti – Lahko se kam umakne*; sem bi lahko uvrstili tudi tip *Ima dokaze – Lahko dokaže*, če Sam₄ dokazi razumemo glagolsko (kot povedkovo določilo), sicer seveda kot v pogl. 2.1.2.1: *Pri njem so dokazi*. Kot naklonska v obravnavanem pomenu se nam predstavlja frazeološka zveza *imeti vzrok*, npr. *Ima vzrok za jezo – Lahko se jezi*;

(b) pričakovnost dejanja:

(26) *Vlak ima odpeljati vsak čas,*

čemur ustreza *Vlak naj bi odpeljal/lahko odpelje vsak čas* (morda tudi *mora odpeljati vsak čas*); tudi *Zvečer ima priti – Zvečer naj bi prišel*;

(c) prihodnost; zgled (26) ponuja tudi to možnost razlage: *Vlak ima odpeljati vsak čas – Vlak bo odpeljal vsak čas.* – Enodelni stavek

(27) *Imelo me je, da bi odšel*

izraža željo, nagnjenost: *Želel sem oditi, rad bi odšel*;

(č) nujnost dejanja:

(28) *Njemu se imaš zahvaliti* v pomenu *Njemu se moraš zahvaliti*.

2.1.5 Frazni glagol *imeti za* izraža lahko pomen namembnosti ali naklonskosti.

2.1.5.1 Pomen namembnosti česa:

Glagol *imeti za* je enovezljiv; namembnost, izražena s T, je vezana na vršilca dejanja (po pretvorbi) oz. nosilca namembnosti – Sam₁; Sam v T je izglagolski, v določenih okoliščinah lahko tudi izpuščen:

(29) *Klop ima za spanje;*

pretvorbi P₂ in P₃: *Pri njem je klop za spanje* (namenjena za spanje/spanju) – *Spi na klopi*; za obravnavani tip je na splošno aktualna pretvorba s polnopomenskim glagolom v povedku (iz T); tako tudi: *Ribe imamo za večerjo – Večerjali bomo ribe*; *Peso imamo za krave (za hranjenje krav) – Krave hranimo s peso*; *Telečje meso ima za zrezke (delanje zrezkov) – Dela zrezke iz (telečjega) mesa*; *Koga imate za slovenščino – za učenje slovenščine? Imate kaj za žejo? – Je pri vas kaj za žejo? S čim se odžejate?* V tipih kot

(29_a) *Sosed ima konja za jahanje*

je možno razumeti tudi, da je Sam v T podstava za vrstni pridevnik; po pretvorbi P₁ in P₂ dobimo pričakovani stavek: *Pri sosedu je konj (ki je) za jahanje – jahalni konj*; gre torej za zvezo *biti za* in ne *imeti za*. V okviru obravnave je pričakovana pretvorba (29_a) *Sosed jaha konja*; če se giblujemo na izrazni (površinski) ravni, je podobna dvojna interpretacija možna v primerih kot *Ima vrv za obešanje – obešalna vrv*; *Imamo krompir za jesti – jedilni krompir*. Vendar za nas izhodiščni tip interpretacije teh zgledov je *Obeša na vrv, Jemo krompir*.

2.1.5.2 Pomen naklonskosti pri glagolu *imeti za* je lahko izražen ali zakrit.

2.1.5.2.1 Z izraženo naklonskostjo je mogoče razložiti primer kot

(30) *Trditev imam za resnično,*

kar pomeni *Menim, da je trditev resnična*; tako tudi npr.: *Imajo se za nekaj posebnega – Menijo, da so nekaj posebnega; To imam za pomembno – Menim, da je to pomembno.*

2.1.5.2.2 Pri zakriti (implicitni) naklonskosti gre za nujnost, npr. zaradi obljube komu, ali zaradi lastne namere opraviti dejanje namesto koga, v imenu koga (a) na konkretni ravni, npr. kaj res prenesti, izročiti ipd., ali (b) na verbalni ravni opraviti dejanje z izrekom, kjer gre seveda za dejanja, poimenovana s performativnimi glagoli; v prvem primeri je Sam_4 konkretni, v drugem abstraktni:

(31) *Imam pismo zate,*

po pretvorbi P_2 dobimo *Pri meni je pismo zate* (od nekoga), s čimer dejansko sporočamo: *Moram Ti izročiti pismo oz. Pridi ga iskat (k meni) / Moraš (si) ga vzeti; imeti (za) se* pojavlja v čisti prostorski vlogi, zato je pretvorba P_1 *moje pismo zate* ob ohranjenem pomenu zavajajoča. Tu se kaže smiselna možnost, da se potencialni prejemnik česa, izražen s (predložnim) tožilnikom (T_{za}), pretvori v R_s oz. svojilni pridevnik: *Tvoje pismo je pri meni*; svojilni pridevnik tu seveda izraža šele možno (potencialno) svojino. Glede na realni pomen pa bi bila ev. mogoča še razlaga, da tudi svojilne pridevnike, ki izražajo posamezno, tip *sosedov, materin*, v določenih okoliščinah lahko pretvarjamo v T_{za} – z drugimi besedami: razlaga svojilnih pridevnikov je mogoča tudi v smislu potencialne svojilnosti, ko je v njihovi podstavi T_{za} .³⁰ Upoštevati je potrebno tudi možnost, da je namera izročitve vezana na osebo, izraženo s Sam_1 :

(31_a) *Več stvari imam zate,*

dejansko pomeni *Več stvari ti nameravam dati.*

Kot rečeno, Sam_4 poimenuje lahko tudi kaj abstraktnega:

(32) *Za soseda imam pozdrave, novico,*

kar dejansko pomeni: *Soseda moram (zaradi obljube nekemu) pozdraviti, mu sporočiti novico* ipd.; z verbalizacijo pozdrava, novice je bilo storjeno (obljubljeno) dejanje. Tip

(32_a) *Zate imam pravljico*

dovoljuje interpretacijo *Nameravam/Želim ti povedati pravljico*; nosilec namere/želje je v tem primeru seveda oseba, izražena s Sam_1 .

2.1.6 Glagol *imeti* se pojavlja tudi z morfemom *se – imeti se*:

(33) *Imamo se dobro, slabo,*

kjer bi *se* ev. lahko razumeli kot povratnoosebni zaimsek torej *Imamo sebe v dobrem/dobro*; po pretvorbi P_2 : (*Mi smo* 'se nahajamo' v *dobrem, slabem* oz. *Smo dobro, slabo*; tako tudi npr. *Kako se imate? – Kako ste* oz. ev. *V čem ste* 'se nahajate?';

³⁰Načeloma nastajajo iz T_{za} vrstni namembni pridevniki tip *hlev (ki je) za konje* ← konjski hlev (Vidovič Muha 1981) s prav tako variantno (vendar ne potencialno) podstavo iz R_s : *hlev (ki je) (od) konj*.

Ima se kot še nikoli. Tu naj omenimo še naklonsko varianto: *Dobro se imej – Želim ti dobro / Naj ti bo dobro / Bodi v dobrem*.

2.1.7 Kot smo videli, ob glagolu *imeti* se pojavljata še frazna glagola *imeti za* in *imeti se*.³¹ Vse tri povezuje npr. dejstvo, da ločijo tudi naklonski pomen; vsi trije so seveda tudi brez razvrstitvene možnosti predponskih obrazil, s tem, posredno, seveda tudi brez formalne možnosti izražanja dovršnosti.

2.1.7.1 Pri daleč najobsežnejšem in pomensko najbolj zapletenem glagolu *imeti* se potrjuje uvodna misel, da ostanejo po izločitvi naklonskosti trije temeljni pomeni, ki jih povezuje spoznanje, da gre pri vseh v najširšem smislu za vprašanje prostorske umestitve česa/koga glede na koga ev. kaj. Temeljno razmerje ustvarjata torej nosilec svojilnosti/prostorske, posedovalec (posesor) v najširšem smislu, in kar se mu kot posedovano/pridruženo pripisuje. Pri tem moramo pojem prostorske umestitve razumeti tudi zelo abstraktno tako na ravni pojma prostor (pri kom) kot tudi na ravni prvin, ki v ta prostorska razmerja vstopajo. – Sicer pa je v tem najširšem okviru nujno prepoznati *imeti* kot polnopomenski glagol in *imeti* kot pomožnik. Izkazalo se je, da je pri tem zahtevnem vprašanju lahko v pomoč pretvorjena imenska zveza s svojilnim pridevnikom (P₁): iz imenske zveze, ki je nastala s pretvorbo stavka s polnopomenskim *imeti*, se svojilni pridevnik lahko uporablja v povedkovem določilu (ob nespremenjenem pomenu seveda), se skratka lahko aktualizira v smislu stavčnih kategorialnih lastnosti: *sosedov avto*, *Avto je sosedom*, *urednikovo gradivo*, *Gradivo je urednikovo*; takšna (stavčna) aktualizacija imenske zveze, nastale kot pretvorba stavka s pomožniškim *imeti*, ni mogoča: **Brat je sosedom*; **Vročina je bolnikova*.

Naj povzamemo: glagol *imeti* se torej potrjuje kot polnopomenski in pomožniški; merilo prepoznavanja njegove ene ali druge lastnosti izvira iz možnosti skladenjske razvrstitve po pretvorbi P₁ nastalega (načeloma) svojilnega pridevnika: če je ta nastal iz polnopomenskega *imeti*, je mogoč v vseh skladenjskih vlogah, če pa je v njegovi podstavi pomensko oslabljeni *imeti*, se ne more pojavljati v povedkovem določilu, se pravi ob veznem *biti* kot nosilec povedkovega pomena, kar je popolnoma smiselno.

Po tem merilu se *imeti* izkazuje kot polnopomenski v tipoloških zgledih (2), *Sosed ima avto – Avto je sosedom*, (11) *Urednik ima gradivo – Gradivo je urednikovo*, (13) *Sosed ima posestvo v hribih – Posestvo v hribih je sosedom*. V vseh drugih primerih, v veliki večini torej, je pomensko oslabljen, pomožniški. Razloge, ki preprečujejo prehod svojilnega pridevnika v povedkovo določilo – njegovo predi-

³¹ Potrebno je omeniti še frazni glagol *imeti po*, ki se pojavlja samo v zvezi *Kdo ima kaj po kom*, pri čemer je Sam₁ vedno človek (č+), Sam₄ pa telesna ev. tudi duševna lastnost človeka; v bistvu gre za razmerje celota – del: *Postavo/Karakter ima po materi – Njegova postava/Karakter je po materi* 'Postavo/Karakter ima podobno materini (postavi/karakterju) / /.../ ima (takšno), kot (jo ima) mati' – Njegova postava/karakter je podobna materini (postavi/karakterju) / /.../ je kot materina (postava/karakter). Iz povedanega je razvidno, da ostaja razlaga zveze *Otrok je po očetu* (Toporišič 1980: 162) 'Ima njegove lastnosti' nedorečena.

kacijo torej, je mogoče razbrati iz lastnosti po pretvorbi nastale (P_1) imenske zveze; gre za naslednje tipe:

(a) tipični svojilni pridevnik – povezava s posameznim, zato obrazilo z vso končniško informacijo –, se razvršča ob samostalnik, ki poimenuje

– razmerja med ljudmi, npr. *sose dov brat*;

– lastnost, stanje (navadno po dejanju), zakrito dejanje ipd.: *sose dova brada*, *sose dovi dolgi lasje*, *bolnikova vročina* idr.;

(b) vrstni pridevnik tvori že po definiciji stalno besedno zvezo – gre za poimenovanje vrstnega (generičnega) pojma; vrstnost po pretvorbi P_1 nastalih pridevnikov je po izvoru lahko dvojna:

– svojilna: R_s izraža povezavo s splošnim, kar se formalno kaže kot neprepoznavnost spola in števila – nezaznamovanost s teh dveh vidikov, npr. *šolski vrt*; *tovarniški dimnik*, *konjski hlev*;

– svojilna sestavinska, npr. *človeška/človekova glava*.

Iz povedanega lahko tudi povzamemo, da glagol *imeti* nikoli ni samo vezni kot npr. *biti*; vedno ima vsaj pomožno pomensko vlogo, kar SSKJ ustrezno označuje kot pomensko oslabljeni.

Zlasti vsi pretvorbene postopki, se pravi paradigmatsko-sintagmatska merila, pa tudi sopomenskost in protipomenskost – dve paradigmatski medleksemski merili pomenske členitve, odpirajo predvsem na ravni členitve stavčnih povedi po aktualnosti glede na besedilne zahteve kar nekaj jezikovnosistemskih stilnih variant.

2.1.7.2 Pomen svojilnosti določa v najširšem smislu pretvorba v R_s in iz njega v svojilni pridevnik (P_1). Znotraj tega okvira je bilo smiselno ločiti *pravo svojilnost*, določeno sopomensko 'biti lastnik, posedovati', sintagmatsko – dvoezljivost glagola *imeti*, paradigmatsko-sintagmatsko – pretvorba P_1 je izpeljana v celoti, prek rabe v povedkovem določilu je možna stavčna (skladenjskokategorialna) aktualizacija svojilnega pridevnika: *Avto je sose dov*. – Tako *razmerno* kot *sestavinsko svojilnost* z mnogimi podtipi določa poleg glagolske novezljivosti – zloženega povedka z imenskim povedkovim določilom (Sam_4), prav nesposobnost prehoda R_s oz. iz njega nastalega svojilnega pridevnika v povedkovo določilo, nesposobnost njegove stavčne aktualizacije (ob ohranjevanju pomena seveda): *Sosed ima brata* – *sose dov brat* – *Brat je sose dov; sestavinsko svojilnost določa razmerje med celoto (Sam_1) in delom (Sam_4); sopomenka je 'biti sestavina, sestavljati': *Človek ima roke*.

2.1.7.3 Pomen prostorske umeščenosti je glede na vrste svojilnosti v svojem jedrnem delu določen sintagmatsko s primarnostjo pretvorbe P_2 , se pravi z izpostavitvijo krajevnega prislovnega določila biti pri kom: *Urednik ima gradivo* – *Pri uredniku je gradivo* / ev. *Gradivo je urednikovo*, *Sosed ima zidarja* – *Pri sose du je zidar*; za to pomensko skupino je tudi tipična možnost razvrstitve svojilnega pridevnika pred Sam_4 , kar pomeni, da je posedovano (Sam_4) že določeno glede na posedovalca (svojilni pridevnik); v tem primeru se Sam_1 lahko pojavlja le v vlogi prostorskega nosilca: *Urednik ima njegovo gradivo* – *Pri uredniku je /.../*. – Sicer pa

je zlasti na sintagmatski (stavčnoorganizacijski) ravni zaslediti vzporednost s pomeni svojilnosti.

2.1.7.4 Zelo obsežna in znotraj glede na različna pomenska delitvena merila razdrobljena je skupina, ki jo določa poleg glagolske enovezljivosti še s povedkovim določilom (načeloma Sam₄) izražena lastnost v najširšem smislu, tudi stanje, dejanje v zvezi s Sam₁: *Sosed ima brado; Bolnik ima vročino* ipd. Glagol *imeti* skupaj s povedkovim določilom se v takšnih stavkih včasih lahko (res ne nujno) pretvarja v ustrezen izraz stanja: *Bolnik je vročičen* oz. polnopomenski glagol – *Ima predavanje – Predava* (pretvorba P₃).

2.1.8 Čisto na kratko še o redakciji glagola *imeti* v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Lahko ugotovimo, da pomensko, skladijsko, tudi slogovno izjemno zahtevnemu glagolu redakcija ni bila v celoti kos: sedemindvajset pomenskih enot, od tega osemnajst pomenov (pomenske enote, zaznamovane s številkami) in devet podpomenov (pomenske enote, zaznamovane z dvema poševnicama) s podgesli *imeti se, imaje* in *imajoč* – vse s premnogi količki (ena poševnica) ne izkazujejo temeljne pomenskočlenitvene logike oz. natančneje – ta logika je prepoznavna samo v prvem pomenu, ko gre za pravo svojilnost. Pojdimo po vrsti:

– Na oblikovni ravni je zabrisana razvidnost frazemskega glagola *imeti za*; dva pomena (7, 8), ki ju uvaja pojasnilo v zvezi z *za*, sta umeščena brez vidne smiselne povezave med druge pomene. – Pri vseh treh glagolih *imeti, imeti za* in *imeti se*, bi bilo potrebno že v izhodišču izločiti naklonskost in jo predstaviti za drugimi (nenaklonskimi) pomeni.

– Znotraj glagola *imeti* bi bilo potrebno na podlagi razvidnih meril ločiti polnopomenski *imeti*, ki je, kot smo videli vedno dvevezljiv, od pomožniškega – oslabiljenega pomena, kot navaja Slovar, ki je seveda enovezljiv; kot pomembno merilo tega, vedno res ne preprostega ločevanja se nam je izkazala možnost stavčne aktualizacije svojilnega pridevnika iz imenske zveze, nastale s pretvorbo stavka z glagolom *imeti*: *Sosed ima avto – sosedom avto – Avto je sosedom; Bolnik ima vročino – Bolnikova vročina* ← **Vročina je bolnikova*.

– Nadaljnja pomenska členitev je vsaj deloma odprta: za merilo lahko vzamemo pomen pretvorjenega R_s oz. iz njega nastalega svojilnega pridevnika v smislu izražanja posebne vrste (svojilne) krajevne umestitve česa/koga – poudarek na (*od*) *koga* –, ali pa njegovega čistega krajevnega pomena – poudarek na *pri kom* –, gre za postopek, ki smo ga skušali izpeljati v naši razčlenitvi; druga možnost bi bila predstaviti skupaj najprej pomene polnopomenskega *imeti*, sledili bi jim pomeni s pomožniškimi *imeti*; slednji tip redakcije bi temeljil predvsem na sintagmatiki. Vendar zaradi izhodiščne nejasnosti pomenske strategije je izgubljena tudi omenjena izbirna možnost.

2.2 Pomenska razčlenitev glagola *biti* kot kritika redakcije tega glagola v SSKJ je bila že opravljena (Toporišič 1980). Nam gre predvsem za predstavitev razmerja med glagolom *biti* in pravkar razčlenjenim glagolom *imeti*.

Izhajamo iz znane temeljne ločitve glagola *biti* na njegov leksikalni (slovarski) pomen in skladijskokategorialno vlogo – gre za nosilca stavčnosti, za izražanje časa, naklona in načina oz. nezaznamovanosti katere od teh lastnosti. Formalno merilo ločitve med obema danostma, temelječe na prehodu imenovalnika v zanikani rodilnik pri polnopomenskem *biti* ($biti_1$) tip *Oče je na vrtu – Očeta ni na vrtu* oz. ohranitve imenovalnika pri zanikanju, ko gre samo za skladijskokategorialno vlogo glagola *biti* ($biti_2$) tip *Oče je učitelj – Oče ni učitelj*, je izpostavljeno pri Toporišičevi pomenski razčlenitvi tega glagola. V okviru te razčlenitve je posebej pomembna izpostavitve tistih formalnih lastnosti, ki ločujejo prave povedkovnike od drugotnih, izvorno pripadajočim drugim besednim vrstam; gre predvsem za ločitev tipov *Bil je (velik) mraz* od *Bilo je (zelo) mraz*.

2.2.1 Kot je bilo v naši analizi že ugotovljeno, sta glagola *biti* in *imeti* v svojem izhodiščnem pomenu v nad- oz. podpomenskem razmerju: *biti_i* izraža lahko samo zavzemanje prostora brez kakršnihkoli dodatnih opredelitev:

(34) *Nekdo/Nekaj je.*

Kot tak je temeljni glagolski primitiv, pomensko, kot rečeno, ga ni mogoče nadalje členiti, natančneje – ni ga mogoče uvrstiti v pojmovno višji razred; ubeseditve njegovega pomena – slovarska razlaga, ostaja brez uvrščevalne pomenske sestavine, kar je dosledno izpeljal tudi SSKJ s tipom razlag *izraža*, npr. *navzočnost v stvarnosti*. Izhodiščno sintagmatsko merilo za obravnavani pomen je enovezljivost, na paradigmatski ravni, kot je bilo že ugotovljeno, pa sopomenskost z glagolom *obstajati*. V tem pomenskem okviru glagola *biti* se je *imeti* izkazal kot podrejen: zavzemanje oz. zasedanje prostora, ki ga, kot smo videli, izraža tudi *imeti* – kaj ev. kdo zavzema prostor –, je možno vedno glede na koga ev. kaj: *kaj ev. kdo je od koga ev. česa oz. kaj/kdo je pri kom/čem*, načeloma *Kdo ima kaj* seveda ne nujno kot svojo lastnino. Glagol *imeti* vnaša torej v razmerje med kom/čem v prostoru, ki ga izraža *biti*, še temeljno prostorsko orientacijsko točko – osebo ev. tudi neosebo (kdo/kaj). Na formalni sintagmatski ravni se ta lastnost kaže kot izhodiščna dvovezljivost glagola *imeti*, na paradigmatski kot nad- ali sopomenskost z glagolom *nahajati se*, nikakor pa ne z *obstajati*, kot je to pri *biti* (34). Prostorsko razsežnost glagola *imeti* smo dokazovali s pretvorbo P_2 :

(35) *Pri sosedu je avto;*

ko je šlo pri glagolu *imeti* za pravo svojilnost, smo to razmerje označevali kot podpomensko: *imeti* $\leq$ *biti* (*pri*).

Razmerje med glagoloma *imeti* in *biti* (*pri*) je seveda lahko tudi sopomensko (z upoštevanjem že znanih preurejanj udeleženskih vlog) v primerih kot *Pri uredniku je (moje) gradivo – Urednik ima (moje) gradivo*; oba glagola sta polnopomenska. Vsaj navidez se nekoliko zaplete v primerih, ko imamo stavčni vzorec že zapolnjen s prislovnim določilom, npr. *Sosed ima očetov avto pred hišo*, kjer je mogoče izhodiščno krajevnost glagola *imeti* in prek njega svojilnost sploh dokazovati postopno: *Pri sosedu je očetov avto pred hišo – Pri sosedu je avto, ki je očetov 'pri očetu', pred hišo*. – Če vzamemo za izhodišče pretvorbene povezave polnopomenskega glagola *biti*, lahko rečemo, da je temeljni pogoj za vstop v pretvorbena zvezo

z *imeti* struktura *biti* + *Sam_p/Zaim_p*,³² *Sam_p* → č+: *Kaj je pri kom.* – Prostorskost v najširšem smislu, splošno izraženo z *biti pri kom/čem* – pretvorba *P₂* –, je mogoče v določenih primerih konkretizirati npr. z *biti v*: *V vodi je kalcij* – *Voda ima (v sebi) kalcij*. Tu se odpirajo sopomenske povezave med fraznima glagoloma *biti v* in *imeti v sebi* ter glagolom *vsebovati*.

2.2.2 Pretvorbena zveza med *imeti* in *biti*, zaznamovana s *P₁* – poimenjenje stavka prek *R_s* v svojilni pridevnik –, odpira zvezo z veznim *biti*: pomenska (leksikalna) prvina glagola *imeti* se pretvori v svojilni pridevnik, stavčnokategorialne lastnosti pa prevzame vezni *biti*: *Avto je sosedov* – *sosedov avto*. Kot smo že zapisali, vezni *biti* v pretvorbni zvezi po *P₁* z *imeti* je mogoč samo v primeru pomenske polnosti glagola *imeti*. – Lahko torej povzamemo, da pri pretvorbi *P₂* glagola *imeti* je glagol *biti* vedno polnopomenski, pri pretvorbi *P₁* pa vedno vezni. Kaj iz tega sledi? Potrjuje se spoznanje, da je svojilnost samo vrsta prostorskega razporejanja: *Kaj je pri kom* kot (njegova) lastnina; pretvorba *P₁* *Sosed ima avto* – *Avto je sosedov* je samo neke vrste modifikacija pretvorbe *P₂* *Sosed ima avto* ≤ *Pri sosedu je avto*,³³ iz česar sledi, da če je mogoča pretvorba *P₁*, mora biti mogoča tudi pretvorba *P₂*, obratno ni nujno: pretvorba *P₂* ne pogojuje nujno celovite (tudi stavčne – z *biti*) pretvorbe *P₁*.

2.2.3 Kot vezni glagol po pretvorbi *P₃* se pojavlja *biti* v naslednjih primerih:

(a) ob neizraženem povzročitelju gre za pripisovanje lastnosti, stanja, dejanja komu ev. čemu; pretvorba *P₃* ne vpliva na spreminjanje udeleženskih vlog: samostalniki, ki se pojavljajo kot povedkovo določilo ob pomožniku *imeti*, se ob veznem *biti* dosledno pretvarjajo v lastnostni (stanjski) pridevnik; *Sosed ima brado* – *Sosed je bradat*; *Sosed ima dolge lase* – *Sosed je dolgolas*, *Bolnik ima vročino* – *Bolnik je vročičen*; *Ima ugled, veljavo, srečo* – *Je ugleden, veljaven, srečen*;

(b) ob izraženem povzročitelju gre za preureditev udeleženskih vlog kot pri razmerju med tvornikom in trpnikom: *Država ima podporo naprednega sveta* – *Država je podpirana (od naprednega sveta)* – *Napredni svet podpira državo*; podobno tudi, ko gre za izražanje stanja po dejanju: *Otrok ima že napisano nalogo* – *Naloga je napisana (od otroka) / Otrokova naloga je napisana* – *Otrok je napisal nalogo/Otroku so napisali nalogo*;

(c) zanimiva vzročno-posledična povezava med glagoloma se pojavlja pri eni izmed pretvorb *P₃*: *Če ima sosed/soseda brata/sestro, je tudi sam(a) brat/sestra* oz. *Sosed je brat/soseda je sestra, ker ima brata/sestro*; Glagol *biti* je vezni.

Naj povzamemo:

(a) Samo pretvorba *P₂* pri glagolu *imeti* se je izkazala kot tista, ki povezuje ta glagol s polnopomenskimi *biti*, pri čemer prihaja do obveznega preurejanja udeleženskih vlog; ta se pojavlja ob prislovnem določilu kraja, izraženim s

³² *Sam_p/Zaim_p* = predložni samostalnik/zaimek v vlogi prislovnega določila kraja.

³³ Seveda se moramo zavedati, da razumevanje prostora oz. pripisovanje le-tega glagolu *imeti* temelji na zelo širokem oz. abstraktnem pojmovanju prostorskega gre (tudi), kot smo videli, npr. za pripisovanje lastnosti, stanja ipd. komu.

predložnim samostalnikom ali samostalniškimi osebnimi zaimkom, ki ga določa podspol č+: *imeti – biti pri kom* (lahko kot svojina).

(b) Pretvorbi P₁ in P₃ pri glagolu *imeti* odpirata povezavo z vezno vlogo *biti*: P₁ ob obveznem zmanjševanju udeleženskih vlog spreminja tudi dvovezljivi *imeti* v enovezljivi *biti*: *imeti kaj – biti od koga*. – Tudi vse pretvorbe *imeti* tipa P₃ vzpostavljajo, kot smo videli, povezavo z veznim *biti*. V tem okviru velja izpostaviti frazna glagola *biti iz in biti v*: v prvem primeru gre za izražanje pomena sestavnosti – 'sestavljati', v drugem vsebovanosti – 'vsebovati', npr. – *Človek ima trup in ude – Človek je (sestavljen) iz trupa in udov – Človeka sestavljajo /.../; Voda ima kalcij – V vodi je kalcij – Voda vsebuje kalcij*.

2.2.4 Zdi se, da v pretvorbena razmerje z glagolom *imeti* ne more vstopati *biti*, ko je v povedkovem določilu večina pravih povedkovnikov;³⁴ ta lastnost ločuje tudi tip *Pri nas je bilo mraz* : *Pri nas je bil mraz*: pretvorbena zveza z *imeti* je mogoča samo v drugem primeru: *Pri nas smo imeli (velik) mraz*.

Z vezljivostnega vidika so zanimivi frazni glagoli, ki jih tvori *biti* s prvotnimi povedkovniki: *biti prav, biti všeč, biti mar, biti po volji* in morda še kateri; gre za pomen izražanja (osebnega) razmerja do česa, kar je povzročilo dvovezljivost teh frazskih glagolov in s tem njihovo sintagmatsko ločljivost od enovezljivega *biti*: *Obleka mi je prav; Soseba mu je bila všeč; Zanjmu ni bilo mar; Vse mu je bilo po volji. Zgled (To) je prav* sicer sili v povezavo s *(To) imaš prav*, vendar je razmerje zapleteno: *imeti prav – (To) imam prav* 'Se ne motim', temelji na posedovalcu prav(a) – Sam₁, v vrednostno razmerje do denotata je vnesena osebna prvina; *biti prav – (To) je prav* te prvine ne vsebuje; npr. zveza *biti res – (To) je res* posedovalca sploh ne prenese, zato nima variante z *imeti*; kar sama se vsiljuje misel, da *Kar je prav, ni nujno res* oz. natančneje *To imam prav* ni nujno, da *Je to res*.³⁵ – *Sicer pa je vezni biti* glede na pomen povedkovega določila veliko bolj odprt kot pomensko (leksikalno) vsaj delno obremenjen *imeti*. Če že velja, da so stavki z *imeti* v povedku v celoti pretvorljivi v stavke z veznim ali polnopomenskim *biti*, in sicer po pretvorbi P₁ in P₂, deloma tudi P₃, obratno ne velja: *biti* v svojem temeljnem pomenu 'obstajati', pa tudi npr. kot dvovezljivi frazni glagol s prvotnimi povedkovniki, ki jih ni mogoče povezovati s svojilnostjo (v najširšem smislu), ne vstopa v pretvorbena zveza z *imeti*.

3 Pomenska razčlenitev glagola *imeti* je odprla temeljno pomensko razmerje z glagolom *biti*: dve pretvorbni možnosti, ki zajemata glagol *imeti* v celoti – pretvorba v svojilni rodilnik (ev. dalje v svojilni pridevnik) in v prostorsko prislovno

³⁴ Ustaviti se velja ob primeru *Koliko je ura*, ki ga J. Toporišič (1980, 156) izpeljuje iz *Koliko je bilo ura*, to pa »verjetno« iz *Kolika je (bila) ura*, kjer je *koliko* po tej razlagi povedkovo določilo. Ponuja pa se tudi variantna razlaga, kjer je mogoče tip *Koliko je ura?* razumeti eliptično v smislu *Koliko časa (angl. the time) 'časovnih enot' je 'se nahaja' na uri (angl. a clock)?*, pri čemer v slovenščini sovpada *ura* s pojmom časovna enota in priprava, ki s časovnimi enotami meri čas; *Koliko je ura? Ura je tri dejansko torej pomeni 'Koliko časovnih enot je na uri' oz. 'Na uri so tri ure'.*

³⁵ Omeniti je potrebno tudi par *Je rad (doma) : Ima rad (dom)*, kjer se trznemu glagolu *imeti rad (koga/kaj)* pojavlja sopomenka *ljubiti*.

zvezo –, ga povezujeta z glagolom *biti*. Na podlagi teh dveh pretvorb se je potrdil glagol *imeti* kot poseben način prostorski česa – bivanja česa ev. koga v prostoru glede na temeljno orientacijsko točko – nosilca svojilnosti, t. i. posedovalca (posesorja).

4 Pomenske skupine glagola *imeti* z delitvenimi merili

1 nefrazeološkost: *imeti*

1.1 nenaklonskost: pretvorba P₁ (svojilnost) – dosledna, pogojna; pretvorba P₂ (prostorskost) v širšem smislu; *biti* in *imeti* v nad-/podpomenskem ali sopomenskem razmerju

1.1.1 svojilnost: doslednost pretvorbe P₁; P₂ (prostorskost) v ožjem smislu; *biti* in *imeti* v nad- oz. podpomenskem razmerju

1.1.1.1 prava: Sam₁ → č+, Sam₄ → č-, dvovezljivost glagola *imeti*; Prid_s po pretvorbi P₁ v vseh skladenjskih vlogah; sopomenskost 'posedovati, biti lastnik': *Sosed ima avto*

1.1.1.2 neprava: enovezljivost glagola *imeti*; Prid_s, nastal s pretvorbo P₁, razvrstitveno omejen na položaj ob samostalniškem jedru

1.1.1.2.1 razmerna: Sam₄ → č+; tipična P₃ izloči pri rodovnih (družinskih) povezavah dvosmernost razmerja med Sam₁ in Sam₄, kar utemeljuje dopolnjevalno protipomenskost: *Sosed ima nečaka – Sosed je stric* (nečak – stric)

1.1.1.2.2 sestavinska, celota – del: pretvorba (tudi) v sestavinski rodilnik (R_{iz}); po P₁ nastali pridevnik je vrstni; sopomenka 'biti (sestavljjen) iz, sestavljati'

1.1.1.2.2.1 vrstna (generična)

1.1.1.2.2.1.1 celota vrste (vse v vrsti)

1.1.1.2.2.1.1.1 prvotna: *Človek ima roke; Jež ima bodice; Celica ima jedro*

1.1.1.2.2.1.1.2 posledična: *Teden ima sedem dni*

1.1.1.2.2.1.2 posamezne sestavine (pod)vrste: *Hiša ima tri nadstropja*

1.1.2 prostorskost: P₂ – *biti* in *imeti* v (pretvorbenem) sopomenskem razmerju; pogojnost pretvorbe P₁ (odsotnost Prid_s v stavku s povedkom *imeti*); sopomenka 'pripadati'

1.1.2.1 zakrita ali zakrita in izražena: Sam₄ → č-; dvovezljivost glagola *imeti*; ev. Prid_s po pretvorbi P₁ v vseh skladenjskih vlogah: *Urednik ima (njegovo) gradivo – Gradivo je urednikovo – Njegovo gradivo je pri uredniku; (Tvoje) ključe imam v žepu – Ključi v žepu so moji – Tvoji ključi so pri meni v žepu/v mojem žepu*

1.1.2.2 razmerna: Sam₄ → č+: *Sosed ima zidarje – Pri sosеду so zidarji/sose-dovi zidarji*

1.1.3 lastnostnost: enovezljivost glagola *imeti*; uveljavljanje različnih možnosti pretvorb P₃

1.1.3.1 videz, (telesna) lastnost: *Sosed ima brado – Sosed je bradat*

1.1.3.2 posledično stanje, (implicitno) dejanje: *Bolnik ima vročino – Bolnik je vročičen; Otrok ima napisano nalogo – Otrkova naloga je napisana; Sosed ima študenta na hrani – Študent se hrani pri sosеду – Sosed hrani študenta*

2 frazeološkost:

2.1 *imeti* za

2.1.1 nenaklonskost – namembnost; enovezljivost glagola *imeti*: *Klop ima za spanje – Spi na klopi*

2.1.2 naklonskost

2.1.2.1 izražena: *Trditev imam za resnično – Menim, da je trditev resnična*

2.1.2.2 zakrita: *Pozdrave imam zate – Moram te pozdraviti / Naročeno mi je, naj te pozdravim*

2.2 *imeti se*: pretvorba P₃: *Imamo se dobro 'Smo v dobrem'*.

LITERATURA

- FILIPEC, J., 1985: *Česká lexikologie*. Praha: Československá akademie věd.
- HALLIDAY, M. A. K., 1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- KAČALA, J., 1971: *Doplňok v slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied.
- KOŘENSKÝ, J., 1972: Funkce českých sloves být a mít ve větněsémantické »struktře« situace. *Jazykovedný časopis* 23/2. 159–168.
- KUNST GNAMUŠ, O., 1995: *Teorija sporazumevanja*. Ljubljana: Center za diskurzivne študije.
- LUBOCHA-KRUGLIK, J., 1998: *Mieć czy bycz – to jest pytanie*. Zagadnienia słowotwórstwa i składni w opisie współczesnych języków słowiańskich. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- LYONS, J., 1975 (1968): *Einführung in die moderne Linguistik*. München: Verlag C. H. Beck.
- 1980 (1977): *Semantik* (Band I). München: Verlag C. H. Beck.
- 1983 (1977): *Semantik* (Band II). München: Verlag C. H. Beck.
- MARCEL, G., 1962: *Być i Mieć*. Warszawa.
- MIKUŠ, R. F., 1960: Prostorni podatak događaja: teorija i govorni izraz. *Radovi* 1/1. Zadar: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. 7–30.
- PIPER, P., 1997: *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- PÍŤHA, P., 1972: K sémanticko-syntaktické charakteristice slovesa m í t. *Slavica pragensia* XIV. Praha: Universita Karlova.
- 1991: K popisu přivlastnovacích adjektiv II. *Slovo a slovesnost* LII/2.
- POGORELEC, B., 1972: Dopolnilnik (povedkov) v slovenski skladnji. *Linguistica*.
- QUIRK, R. /.../, 1995: *A comprehensive grammar of the English language*. London, New York: Longman.
- ŠTĚPÁN, J., 1985: Ke kategorii posesivity a jejímu ztvárnění v jazycích. *Slovo a slovesnost* XLVI/1. 20–27.
- TOPOLIŇSKA, Z., 1985: *Autour de la notion de relation possessive*. Prilozi X 1 – Oddelenie za lingvistika i literaturma nauka. Makedonska akademija na naukite i umetnostite. Skopje.
- TOPORIŠIČ, J., 1980: O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu *biti*). *Linguistica*.
- VIDOVIČ MUHA, A., 1981: Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov. *Slavistična revija* 29. 19–42.
- 1985: Primeri tvorbenih vzorcev glagolov. *XXI. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženik*. Ljubljana: Partizanska knjiga (Znanstveni tisk), Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- 1988a: Kontrastive slowenisch-deutsche Typologie der Nominalkomposition. *Wiener slawistischer Almanach* (Band 22). Gesellschaft zur Förderung slawistischer Studien. Wien. 311–323.
- 1996: Določnost kot besedilna prvina v slovničnem opisu slovenskega jezika. *Obdobja 15. Kopitarjev zbornik*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 115–131.
- 1997: Razmerja med leksemi in homonimija. J. Balić: *Slovar slovenskih homonimov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

SUMMARY

1 The verbs *imeti* ('to have') and *biti* ('to be') belong to the so-called class of verbal primitives or primary verbs, defined, as is well known, by the fact that they cannot undergo further semantic analysis. Also common to both verbs is the expression of spatial location; however, only *biti* is spatially open and indefinite, while *imeti* ties the spatial orientation point to the possessor. – The point of departure of the present semantic analysis is the verb *imeti*. Through transformations into possessive adjective (T₁), adverbial of location (T₂), and through all other non-possessive and non-spatial ones (T₃) it displays a close semantic relationship to the verb *biti*. The rich linguo-systemic stylistics derived from these transformational relationships between the two verbs is based on the question of the theme and or rheme in the sentence, i.e., on textually-based functional sentence perspective. – The criteria used in this semantic analysis are paradigmatic, i.e., particularly synonymy, hyperand/or hyponymy and antonymy; syntagmatic, i.e., particularly verbal government; and paradigmatic-syntagmatic, i.e., the distribution of participants around the verb, particularly with respect to the sub-category of gender +/- human, and transformational possibilities.

2 The verb *imeti* and verbal phrases *imeti za* and *imeti se* are related by the lack of possibility of having prefixes, i.e., they are without the formal possibility of expressing perfectiveness. The verbs *imeti* and *imeti za* have, among others, modal meaning: *imeti* as expression of possibility, e.g., *Ta pa ima s čim plačati* [He/she has something to pay with] 'Ta lahko plača' [He/she can pay]; necessity, e.g., *Sedaj imaš delati* 'Sedaj moraš delati' [You have to/must work now]; expectancy, e.g., *Vlak ima odpeljati vsak čas* [The train must leave any minute] 'Vlak naj bi odpeljal / (ev.) bo odpeljal vsak čas' [The train should/will leave any minute]; *imeti za* as an expression of probability, e.g., *Trditev imam za resnično* [I consider the statement true] 'Menim, da je resnična' [In my opinion the statement is true], desire, inclination – *Ima me, da bi odšel* [I am inclined to leave] 'Želim oditi' [I want to leave].

2.1 The verb *imeti* can be autosemantic or synsemantic; the recognition of the former or latter character is based on the possibilities of syntactic distribution of the possessive adjective resulting from the transformation (T₁). This criterion leads to the logical conclusion: if a possessive adjective is derived from an autosemantic verb *imeti*, it can be used in all syntactic functions, i.e., it is fully functional; if its semantic base consists of the semantically weakened *imeti*, it cannot be used as a predicate nominal. The reasons forbidding the predication of possessive adjective are evident from the characteristics of the nominal phrase resulting from the transformation. This phrase is either (a) a possessive adjective with the suffix *-ov* or *-in* used with a noun denoting kinship relations, e.g., *sosedov brat* [the neighbor's brother], or the characteristic, state (after an act) of a person, e.g., *sosedini dolgi lasje* [the neighbor's long hair], *bolnikova vročina* [patient's fever], or (b) a generic adjective meaning common possession, e.g., *šolski vrt*, and possession of parts, e.g., *človeški možgani*. Generic adjectives as lexical items (lexemes), by definition cannot be

predicate nominals and as such they can only form a set phrase with a nominal nucleus. – According to this criterion *imeti* is autosemantic when it expresses *real possessiveness*, e.g., *Sosed ima avto* [The neighbor has a car] – *Avto je sosedov* [The car is the neighbor's/The car belongs to the neighbor], and *real locality*, e.g., *Urednik ima gradivo* [The editor has the material] – *Gradivo je urednikovo/pri uredniku* [The material is the editor's/with the editor]. In all other cases, that is, in most cases, it is semantically weakened, auxiliary. – Both semantic groups with the autosemantic *imeti* are defined by a different priority of the transformational relationships with *biti*: the transformation of the possessed (N₄) into possessive adjective (A₁), which is primary to (real) possessiveness, plays a role in the non-semantic nature of *biti*, in its exclusively copulative function, e.g., *Sosed ima avto* – *Avto je sosedov*. The transformation of the sociative, not necessarily possessed (N₄), into an adverbial of location, which is primary to (real) spatiality, preserves the autosemantic nature of the verb *biti*. The initially mentioned hierarchy of the spatial meaning expressed by these two verbs has thus been confirmed on the formal plane.

2.1.1 In the semantic group of *possessiveness*, which is defined, as previously shown, by the transformation (through G_p) into possessive adjective (T₁), another characteristic of the *real possessiveness* is the synonymy with *biti lastnik, posedovati* [to be the owner, to own] and the dual valency. – The possessiveness of the relationship and component and their many sub-types are defined (besides by the single valency) by the fact that the possessive adjective resulting from the transformation T₁ is limited to the position next to a noun, e.g., *Sosed ima nečaka* – *sosedov nečak* – **Nečak je sosedov* [The neighbor has a nephew – *the neighbor's nephew* – **Nephew is the neighbor's*]. A typical transformation T₃ eliminates (consistently) bi-directionality in the relationship between N₁ and N₄ in kinship relations, which justifies complementary antonymy: *Sosed ima nečaka* [The neighbor has a nephew], therefore *Sosed je stric* [The neighbor is an uncle] (cause and effect: nephew – uncle). – *Possessiveness of parts* is defined by the relationship of whole (N₁) vs. part (N₄). A typical transformation is (also) into genitive of parts (G₁₂), which results in the synonym *sestavljati* 'biti (sestavljen) iz' [to consist of].

2.1.2 The meaning of *spatial location* shows particularly on syntagmatic plane shows parallelism with the meanings of possession. The meaning of *real spatiality*, too, has dual valency, but the primary transformation T₂ puts forth the phrase with *imeti* in its spatial meaning. The transformation into possessive adjective (A₁) is not at all possible if the possessed already has the possessor, i.e., if N₄ is already has an attribute in a form of a possessive adjective: *(Tvoje) ključke imam v žepu* [I have (your) keys in my pocket] – *Ključki so pri meni v žepu / Moji ključki so v žepu* [The keys are in my pocket/ My keys are in the pocket] – *Tvoji ključki so pri meni v žepu* [Your keys are in my pocket].

2.1.3 A very large and, with respect to various semantic criteria, highly fragmented group is defined by single valency and a semantically weakened verb (auxiliary) as well as the abstract nature of the possessed (N₄); it involves the characteristic, state after an act, (obscured) act, e.g., *Sosed ima brado* [The neighbor has a beard]; *Bolnik ima vročino* [Patient has fever]. In principle the transformation into a corresponding expression of state, e.g., *Sosed je bradat* [The neighbor is *beardy], *Bolnik je vročičen* [Patient is feverish], act, e.g., *Ima predavanje* – *Predava* [He/she has a lecture – He/she is lecturing] is possible.

2.2 With regard to the transformational relationship between the verbs *imeti* and *biti* it becomes evident that only the transformation T₂ (spatiality) in the verb *imeti* relates this verb to autosemantic *biti*. The transformation includes the mandatory rearrangement of participants' roles: the first actant – the possessor, expressed with N₁ in a sentence with a predicate *imeti* becomes in a sentence with a predicate *biti* an adverbial with the meaning of

local circumstance, e.g., *Kdo ima kaj – Kaj je pri kom* [One has something – Something is with one]. The connection with the copulative role of *biti* is established by transformations T_1 and T_3 : along with reducing the number of participant roles T_1 changes *imeti* with dual valency into *biti* with singular valency, e.g., *Kdo ima kaj – Kaj je od koga* [One has something – Something belongs to one]. – All non-possessive and non-spatial transformations of *imeti* (T_3) establish the connection with the copulative *biti* as well, and in predictable circumstances with some other autosemantic verb, e.g., *Ima dolge lase – Je dolgolasa* [She has long hair – She is long-haired], *Delo ima opravljeno – Delo je opravil* [He has his work finished – He has finished his work], however, *Ima delo – Dela* [He has work – He is working] (besides *njegovo delo* [his work]).

3 The semantic analysis of the verb *imeti* based on syntagmatic and paradigmatic criteria has opened a fundamental semantic relationship with the verb *biti*: two transformational options, which entirely cover the verb *imeti* – the transformation into possessive adjective and into spatial adverbial phrase – relate it to the verb *biti*. Based on these two transformations, the verb *imeti* establishes itself as a specific way in which something or somebody exists in space with respect to the basic orientation point – the bearer of the possession, i.e., the possessor.

Slavistična revija (<https://srl.si>) je ponujena pod licenco
[Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_1998_4_1.pdf | DOST. 22/11/24 18.47